

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**OBRAZ RUSKÉ LITERATURY V REDAKČNÍCH KONCEPTECH SLOVANSKÉHO
PŘEHLEDU VE 20. STOLETÍ.**

Vedoucí práce: PhDr. Jitka Rauchová, Ph.D.

Autor práce: Daria Griviuk

Obor: Historie

Ročník: 4

2018

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 10. 5. 2018

Daria Griviuk

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, PhDr. Jitce Rauchové, Ph.D., za cenné rady, užitečné připomínky a poskytované odborné konzultace. V neposledně řadě děkuji své rodině za trpělivost a podporu.

Anotace

Předmětem dané bakalářské práce je sledování obrazu ruské literatury na stránkách časopisu *Slovanský přehled* v letech 1899-1980. Hlavním cílem práce je zmapování prezentace ruské literatury na příkladu třech nejvýznamnějších spisovatelů: Lva Nikolajeviče Tolstého, Fjodora Michajloviče Dostojevského a Alexandra Sergejeviče Puškina v širším kulturně historickém kontextu. Dále jsou sledovány autorské přístupy i objektivní důvody k jejich prezentaci, zda šlo kupř. o oslavy životních jubilei, překlady či společenskou poptávku. V neposledně řadě se práce pokouší nalézt případné rozdíly v interpretaci jednotlivých spisovatelů a jejich díla v ruském a českém prostředí. Tato komparace nabízí rovněž obraz proměn české kulturně politické situace v jednotlivých historických fázích (před rokem 1914, meziválečné období 1918-1938, padesátá léta, šedesátá léta a sedmdesátá léta tzv. normalizace) a s nimi související společenské úlohy časopisu.

Annotation

The subject of this bachelor's paper is the research dedicated to the image of Russian literature on the pages of "Slovanský přehled" magazine in 1899-1980. The main purpose of this work is to create a clear picture how the Russian literature was presented on the example of the three most famous writers: Leo Nikolajevich Tolstoy, Fjodor Mihailovich Dostojevsky and Alexander Sergeevich Pushkin in a wider cultural and historical context. Then author's attitude and objective reasons of their presentation are being studied; whether it was connected to the celebration of anniversaries of their lifetime, translations or public demand. At last but not least this work will try to discover the differences in interpretation of chosen writers and their works in Russian and Czech environment. This comparison represents the changes of Czech cultural and political situation in individual historical phases (before the year 1914, the period between the wars of 1918-1938, fifties, sixties and seventies, also known as normalization) and connected to them public role of this magazine.

Obsah

Úvod.....	7
1. Slovanský přehled – vznik, charakter a společenská úloha	12
1. 1. Vývoj českého rusofilství	12
1. 2. Časopis Slovanský přehled	18
2. Prezentace a kulturně historické souvislosti ruské literatury	21
2. 1. Místo ruské literatury v redakčním konceptu Slovanského přehledu	21
2. 2. Lev Nikolajevič Tolstoj	22
2. 3. Alexandr Sergejevič Puškin	35
2. 4. Fjodor Michajlovič Dostojevskij.....	44
Závěr	53
Seznam použitých pramenů a literatury.....	56
Seznam příloh	59

Úvod

„Rusko je ruská literatura.“¹ V tomto výstižném citátu T. G. Masaryka je vyjádřena podstata, že právě v literatuře se odráží v plném rozsahu kultura, náboženství, filozofie, myšlení a jazyk ruského národa. Ruští spisovatelé 19. - 20. století bez pochyby obohatili ruské kulturní dědictví, bez ruské literatury je těžké představit si úplný obraz světové beletristiky. Téma, které jsem zvolila pro svou bakalářskou práci a její cíl, souvisí i se snahou spojit osobní vztah k ruské literatuře s českou historií, tj. studovaným oborem na vysoké škole. Jde především o srovnání ruské a české zkušenosti, o pohled na ruskou literaturu očima českého čtenáře prostřednictvím časopisu *Slovanský přehled* během časového rozmezí let 1899-1980. Spodní hranice souvisí se vznikem časopisu, horní stanovuji podle toho, že nadále se již stati věnované tvorbě a životu zkoumaných spisovatelů neobjevují (poslední článek o Tolstém je z roku 1975, Karel Herman: *České dělnické hnutí a ruská kultura*).

První kapitola překládané práce je věnována otázce vývoje českého rusofilství, počínaje od tereziánských reforem, zaměřených na oslabení pozice českého jazyka v zemi, a naopak zesilující význam němčiny v různých sférách života. Reakce předních českých učenců na takový chod událostí nenechala na sebe dlouho čekat. V této době vidíme značný obrat k slovanským kořenům u většiny českých vzdělavců, jejich snahu o záchranu a přiznání vlastního národa a jazyka jako samostatných celků nezávislých na říši ani v jazykové ani v kulturní oblasti. Téma vývoje českého rusofilství tvoří základnu, na kterou navazuje další pojednání o ruské literatuře, jejím vnímání a kulturní poptávce v českých zemích.

Hlavním a zároveň nosným pramenem práce je časopis *Slovanský přehled*, z kterého je čerpána většina základních informací. Jeho popisu je věnována druhá část první kapitoly; časopis je k dispozici ve studovně Jihočeské vědecké knihovny v Českých Budějovicích. Pouze svazky z let 1934 a 1935 tam nejsou k dispozici, také u ročníků z let 1939, 1946 jsou na místě pouze první dva svazky, u ročníku z roku 1948 chybí dva svazky. Periodikum bylo založeno v roce 1899 Adolfem Černým. V činnosti časopisu lze vymezit několik etap: první je od založení (1899) do roku 1925, druhá etapa do roku 1946, třetí etapa započala rokem 1961, kdy byl obnoven jako ústřední slovanské periodikum, který vydává dodnes Akademie věd České republiky.

Prostor věnovaný tématu ruské literatury na stránkách časopisu ve zkoumaném časovém rozmezí byl rozsáhlý, věnuje se mu druhá kapitola práce. Pozornost jsem zaměřila

¹ Tomáš Garrigue Masaryk, *Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku*, Díl III., Praha 1996, s. 9.

především na tři nejvýznamnější a nejpopulárnější ruské spisovatele, kterými jsou: Lev Nikolajevič Tolstoj, Fjodor Michajlovič Dostojevskij a Alexandr Sergejevič Puškin. Výběr těchto velkých osobností ovšem nespočíval pouze v jejich nepopiratelné úloze ve vývoji ruské literatury a v celkovém rozvoji světové kultury,² ale především v tom, že na stránkách zkoumaného časopisu jsou články o jejich životě a díle nejfrekventovanější. Během daného chronologického úseku představovali největší zájem českého čtenářstva a zmínky o nich poskytly poměrně pestrý materiál k obrazu co nejširšího kulturně historického kontextu. Avšak neznamená to, že na stránkách Slováckého přehledu najdeme stati jen o těchto třech ruských spisovatelích. Stranou zájmu nezůstaly v různých etapách vydávání periodika tvorba a život takových ruských významných jmen ruské literatury, jako N. V. Gogol, N. A. Někrasov, I. S. Turgeněv, M. Gorkij, S. A. Jesenin, I. A. Bunin, A. A. Achmatovová.

Jádrem druhé části bakalářské práce jsou tři podkapitoly věnované výše zmíněným představitelům ruské literatury. Pojednání o nich přímo navazuje na práci s časopisem, věnuje pozornost nejen rozboru a interpretaci některých článků, které byly publikovány na jeho stránkách při jubilejních příležitostech, v souvislosti s výstavami či vydanými českými překlady, ale rovněž sleduje, do jakého konkrétního kulturně historického prostoru byl tento článek zaměřen. V případě cizích autorů statí zkoumám jejich vztah k českému prostředí, jakými dalšími tématy se ještě zabývali ve svých pracích. U českých autorů také nezůstává stranou jejich pole působnosti a jejich vztah k ruské kultuře.

Zvláštní pozornost v předkládané práci věnuji české recepci děl Tolstého, Puškina a Dostojevského v českém prostředí. Současně se zabývám otázkami, kdy začala na české území pronikat díla zkoumaných spisovatelů a s čím to bylo spojeno. Kdy a kým byly přeloženy a v jakých nakladatelstvích poprvé vyšly jejich přeložené spisy.

Součástí výkladu je také ruské, osobní vnímání ruské literatury, které bylo zformováno na základě vlastní výchovy v Rusku, a nahlédnutí do současných ruských reálií. Materiál ke komparaci mi rovněž poskytl rodinný archiv (učebnice, sešity) a záznamy rozhovorů se dvěma narátory, příslušníky mé rodiny dvou generací: dědečkem³, který byl vychován a studoval ve škole v čtyřicátých letech a tatínkem⁴, který byl školákem v sedmdesátých letech dvacátého století.

Při zpracování dané bakalářské práce jsem kvůli uchopení co nejširšího kulturně historického kontextu vycházela nejprve z literatury historické. Lze zmínit, že k tématu

² O vlivu L. N. Tolstého a F. M. Dostojevského na celosvětovou kulturu psala například Ольга Александровна КОВАЛЕНКО, *Западная рецепция русской литературы 20 века: Ф. М. Достоевский и Л. Н. Толстой*, Москва 2015.

³ Rozhovor s Igorem Alexandrovičem Griviuk (1939), který se konal 10. 07. 2017.

⁴ Rozhovor s Olegem Igorevičem Griviuk (1969) se konal 15. 07. 2017.

českého rusofilství můžeme najít řadu článků v samotném časopisu *Slovanský přehled*, které tam vycházely během znovuoživení dané tematiky spojené s politickým a kulturním uvolněním v šedesátých letech dvacátého století.⁵ Níže uvádím také autory, v jejichž pracích najdeme informaci k vývoji českého rusofilství. Danou tematikou se zabýval kupř. Edvard Beneš,⁶ který ve své práci *Úvahy o slovanství* analyzuje příčiny územních sporů mezi slovanskými národy, zamýšlí se nad osudem a idejí všeslovanské vzájemnosti. V předložené kvalifikační práci byly k dějinám 19. a 20. století využity knihy Miloše Řezníka⁷, který se zabýval polskými povstáními z let 1794-1864, a také Milana Kosmana⁸, který se věnoval kompletně polským dějinám. Dalším důležitým zdrojem informací byla práce Tomáše Garrigua Masaryka *Válka a revoluce*⁹, zaměřená na rozbor „osudného“ roku 1917, který představoval za doby první světové války značný zlom, ale pro daný rozbor je nejdůležitější popis vnější politiky ruské říše vzhledem k dalším slovanským zemím.

Tématem ruské literatury se zabývala řada českých autorů. Základ studia ruského jazyka a šíření zájmu o ruskou kulturu položili již představitelé první generace obrozenců.¹⁰ Při sledování vývoje badatelského zájmu o téma ruské literatury je třeba zmínit komparatistu Jana Hanuše Máchala a jeho práci *Slovanská literatura*¹¹. Na jeho odkaz poté navazoval další literární vědec Jiří Horák¹² se srovnávacími pracemi o dějinách slovanských literatur, dále pak slavista Frank Wollman a jeho studie *Metodologie srovnávací slovesnosti slovanské z třicátých let*.¹³ Z poválečné doby je pro zkoumanou problematiku důležité dílo Julia Dolanského, který vydával práce o ruských spisovatelích a publikoval řadu článků o ruské literatuře (některé z nich najdeme také na stránkách *Slovanského přehledu*, jak je připomenuto v následujících kapitolách). Dále stojí za zmínku Josef Jirásek a jeho dílo *Rusko a my*¹⁴, kde autor rozebral česko-ruské literární a kulturní vztahy do roku 1914. Další důležitá práce přísluší literárnímu historikovi Arne Novákovi *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*,¹⁵ kde mj. popsal i vztahy českých autorů k ruské kultuře.

⁵ K tématu českého rusofilství se vrátili čeští učenci na stránkách *Slovanského přehledu* nejednou: František ŠIMEK, *Slovanství a rusofilství Antonína Marka*, Praha 1947, s. 153; Zdeněk SLÁDEK, *Rusofilství včera a dnes*, 1963, s. 238; Vladimír HOSTIČKA, *Počátky Hankova rusofilství*, 1964, s. 346, Milan ŠVANKMAJER, *Ještě k otázce českého rusofilství*, s. 23; Vladislav ŠTASTNÝ, *Masaryk a české rusofilství*, 1969, s. 134.

⁶ Edvard BENEŠ, *Úvahy o slovanství, hlavní problémy slovanské politiky*, Praha 1948.

⁷ Miloš ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*, Praha 2006.

⁸ Milan KOSMAN, *Dějiny Polska*, Praha 2011.

⁹ Tomáš Garrigue MASARYK, *Válka a revoluce*, Praha 2008.

¹⁰ O tom bude pojednáno v následující podkapitole Vývoj českého rusofilství.

¹¹ Jan Hanuš MÁCHAL, *Slovanská literatura*, 1-3, Praha 1922-1929.

¹² Jiří HORÁK, *Z dějin literatur slovanských. Stati a rozpravy*, Praha 1948.

¹³ Frank WOLLMAN, *Metodologie srovnávací slovesnosti slovanské*, Brno 1936.

¹⁴ Josef JIRÁSEK, *Rusko a my*, Praha 1946.

¹⁵ Arne NOVÁK, *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*, Praha 1995.

Z nejdůležitějších literárně historických prací povalečné doby je nutné zmínit především knihu Radegasta Parolka a Jiřího Honzíka *Ruská klasická literatura (1789-1917)*¹⁶, která měla nahradit dosavadní, zastaralé příručky. V jejich práci je použit typologický přístup k literárním jevům, který umožnil nejen vykládat známé nástiny života a díla spisovatelů, ale popsat vývoj jejich životní filozofie, společenských postojů i tvůrčí metody. Další je velice užitečná práce od Miluše Zadražilové *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*,¹⁷ kde autorka popsala nové literární proudy v ruské literatuře na začátku 20. století a uvedla životopisy a rozbor děl významných jmen ruské beletristiky.

Existující diplomová magisterská práce s názvem *Obraz Lužice na stránkách časopisu Slovanský přehled v letech 1899-1914* od Bc. Kateřiny Pelcové z Masarykovy univerzity v Brně nebyla metodologicky přínosná, protože nabízela pouhý soupis článků týkajících se dějin Lužice a jejich popis.

Z kritických spisů tato bakalářská práce využívá především edici statí Františka X. Šaldy *O předpokladech a povaze tvorby, výbor z kritického díla*, konkrétně eseje věnující se tvorbě Lva Tolstého (*Po četbě Tolstého*) a Dostojevskému (*Dílo Dostojevského a jeho položení evropské*). K srovnání známosti ruských spisovatelů v českém kulturním prostředí, z důvodu získání co nejúplnějšího obrazu recepce ruské literatury, jsem čerpala také z ruských učebnic literatury, které jsou volně přístupné na internetu.

Z novějších publikací k tématu ruské literatury uvádím práci Milana Hraly *Ruská moderní literatura 1890-2000*.¹⁸

V předkládané kvalifikační práci jsem využívala jak ruských, tak česky psaných monografií, které se věnují životům a tvorbě zkoumaných spisovatelů. K popisu životní cesty Lva Tolstého byla použita práce Pavla Nešpora z edice Portréty. Z dané edice jsem také čerpala informace k životopisu F. Dostojevského. Pro srovnání pohledu na životopis posledního ze zmíněných jsem využila monografii E. A. Solovjeva, *Достоевский. Его жизнь и литературная деятельность*.¹⁹ K rozboru A. Puškina posloužila monografie ruského autora Dmitrije Dmitrijeviče Blagého v českém překladu.²⁰ Použity byly rovněž filozofické spisy Nikolaje Berďajeva a Dmitrije Merežkovského, a to pro rozbor otázky náboženství Tolstého.

¹⁶ Radegast PAROLEK – Jiří HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, Praha 1977.

¹⁷ Miluše ZADRAŽILOVÁ, *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*, Praha 1995.

¹⁸ Milan HRALA, *Ruská moderní literatura 1890-2000*, Praha 2007.

¹⁹ Евгений Андреевич СОЛОВЬЕВ, *Достоевский. Его жизнь и литературная деятельность*, Москва 1891.

²⁰ D. D. BLAGOJ, *A. S. Puškin (život a dílo 1813-1826)*, Praha 1952.

Mezi použitými metodami v této bakalářské práci je důležitý kulturně historický přístup, který napomohl uchopit co nejširší kontext související jak s díly zkoumaných autorů, tak s jejich recepcí. Využívala jsem rovněž literárně historickou analýzu a u portrétů spisovatelů biografické postupy. Důležitou metodou pro mne byla rovněž komparace, zejména české a ruské interpretace autorů i jejich recepce, kterou nabízela sama skutečnost, že já jako Ruska sleduji české vnímání významných ruských autorů.

1. Slovanský přehled – vznik, charakter a společenská úloha

1. 1. Vývoj českého rusofilství

Vážený zájem o Rusko se rozšiřoval v českých zemích na přelomu 18. – 19. století, což souviselo především se začínajícím procesem národního oživení. Byla to výrazná reakce předních učenců na tereziánské reformy, které v té době probíhaly. Zvláště se projevila ta z roku 1774, kdy bylo vydáno nařízení o zavedení němčiny jako oficiálního jazyka do škol a úřadů. Tato změna narazila na odpor ze strany českých intelektuálů, kteří více a více začínali chápat a pocítovat svoji příslušnost k slovanským národům.²¹ Obklopující germanizace, vnucená na státní úrovni, povzbuzovala zrození obrozenské myšlenky.²² Dlouhé trpění malosti, uvažování o možnosti zaniknout v „germánském moři“,²³ pochopitelný dopad reforem, které přivedou v budoucnosti k úplnému zániku českého jazyka, vyvolávaly u buditelů touhu najít spolehlivého spojence a najít způsob, jak ubránit svoji mateřskou řeč.

Velkou vlnu inspirace pro české intelektuály přinesly ohromující vojenské úspěchy ruských vojsk v bitvách proti Napoleonovi a jeho následující porážka. Zvláště silný dojem vyvolal u českého obyvatelstva moskevský požár roku 1812, který ukázal ruský maximalismus, selský rozum a připravenost chránit svoji samostatnost a suverenitu v boji na život a na smrt veškerými prostředky. Tyto události významně ovlivnily mínění o ruské říši, jejím carovi jako hlavním zachránci před francouzskou hrozbou a jeho misi „osvoboditele“ potlačovaných národů.²⁴ „Velký slovanský bratr“ teď představoval skutečnou záštitu v očích českých vzdělanců a prostého lidu, který měl dokonce osobní zkušenosti při setkání s ruskými vojáky během jejich vojenských akcí.

Nelze zapomenout na osobnosti, které stály u počátků ideje všeslovanské vzájemnosti. V této souvislosti musím zmínit především Jana Kollára²⁵ a jeho známý pojem „mocné dubisko“, který použil ve své básni *Slávy dcera*: „Aj, zde leží zem ta před okem mým slzy ronícím, někdy kolébka, nyní národu mého rakev.“; „Neb raději k velikému přiviň tomu tam se dubisku, jenž vzdoruje zhoubným až dosaváde časům“. K tomu se vyjádřil Edvard

²¹ K tématu vztahu českých učenců k jazyku nalezneme další informaci v práci Václava VELČANSKÉHO, *Nesoužití*, Praha 2014.

²² A. NOVÁK, *Přehledné dějiny*, s. 216.

²³ Karel BARTOŠEK, *Češi nemocní dějinami*, Praha-Litomyšl 2013, s. 163.

²⁴ Martin GAŽI, *Cesty na Rus*, Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 1997, díl I, s. 17.

²⁵ Jan KOLLÁR (1793-1852), slovenský básník, historik, jazykovědec, slavista.

Beneš ve své knize *Úvahy o slovanství*, kde mluvil o myšlence sjednocení slovanství, která by zaručila možnost bránit se proti dalším agresorům.²⁶

J. Kollár také navázal kontakty s ruskými slavjanofily, případně jeho názory rozšiřoval na ruské země Michail Petrovič Pogodin.²⁷ Slavjanofilství v Rusku se vyskytovalo jako hnutí v 40. - 50. letech 19. století. Jedním z postulátů tohoto proudu byla myšlenka sjednocení všech Slovanů pod ruskou državou. Je třeba také zmínit dalšího příznivce – Pavla Josefa Šafaříka²⁸, který se na rozdíl od příliš idealizujícího romantického názoru J. Kollára snažil prozkoumat téma slovanství ze strany lingvistické a archeologické.²⁹

Avšak je jedna věc polemizovat o možném osudu svého národa v rámci druhého většího národa bez ohledu na skutečné poměry, o kterých nebyly téměř žádné informace, protože ruští vládci nechtěli, aby Rusko podléhalo cizím vlivům³⁰, a druhá je vidět všechno, co se děje, na vlastní oči. Této příležitosti se chopili například Josef Dobrovský³¹ a Karel Havlíček Borovský³². Měli možnost nahlédnout do reálných poměrů v samotném Rusku a nebyli z toho nijak nadšeni. Poslední z výše zmíněných dokonce strávil v ruské zemi celý rok (od února 1843 do července 1844) jako vychovatel. Přesto, že na začátku byl ovlivněn idejí o všeslovanské vzájemnosti a byl zastáncem rusofilství, svůj názor po nějaké době změnil. V díle *Obrazy z Rus* popsal své zkušenosti. Pozoroval hodně různých zajímavých tradic, obyčejů, jak vypadali lidé, co měli rádi; rozmanité oslavy, hostince, jídlo, vůně. V prvních měsících svého pobytu byl opojen velkolepostí a barevností ruské říše.

Ale na druhou stranu, čím déle Borovský pobýval v zemi, tím více sledoval takové banální zaostalé věci, jako například špatnou dopravu, zápach, prach, „skoro žádné dělané silnice“.³³ Viděl ten ohromující rozdíl mezi pány a lidem: „Tyto dvě části ruského obecnstva dělí se od sebe tak jako olej a voda, jako den a noc...“³⁴ Viděl také, co je důležité v rámci

²⁶ E. BENEŠ, *Úvahy o slovanství*, s. 42.

²⁷ Michail Petrovič POGODIN (1800 – 1875), ruský historik, žurnalista, publicista.

²⁸ Pavel Josef ŠAFAŘÍK (1795 – 1861), český spisovatel, slavista. Blíže Jan NOVOTNÝ, *Josef Šafařík*, Praha 1971, Karel PAUL, *Pavel Josef Šafařík, život a dílo*, Praha 1961.

²⁹ E. BENEŠ, *Úvahy o slovanství*, s. 41.

³⁰ M. GAŽI, *Cesty na Rus*, díl I, s. 26.

³¹ Josef Dobrovský (1753 – 1829), český jazykovědec, historik, zakladatel slavistiky. O Dobrovském více informací můžeme najít v dílech Milana MACHOVCE, *Josef Dobrovský*, Praha 2004, Františka KUBKY, *Dobrovský a Rusko*, Praha 1926, Josefa TÁBORSKÉHO, *Reformní katolík Josef Dobrovský*, Brno 2007 a dalších.

³² Karel Havlíček Borovský (1821–1856), český básník, novinář. Borovskému věnovali své práci Tomáš Garrigue MASARYK, *Karel Havlíček, snahy a tužby politického probuzení*, Praha 1996, Arne NOVÁK v dílech *Zvony domova a Myšlenky a spisovatelé*, Praha 1940 a také Vlastimil KYBAL, *Karel Havlíček a naše svoboda*, Brno 1997 a další.

³³ Karel Havlíček BOROVSÝ, *Obrazy z Rus*, Praha 1949, s. 90.

³⁴ Tamtéž, s. 34.

otázky o slovanské národnosti, že ruská šlechta rovněž dávala přednost cizím jazykům, stejně jako česká, před svojí mateřskou řečí. Ruštinu mnozí z inteligence uměli špatně, dělali hodně gramatických chyb nebo dokonce ji neovládali vůbec. Prostý lid nebyl vůbec nijak vzdělaný. Jak tady mohl Borovský hledat oporu slovanské kultury i jazyka, když největší slovanský národ moc nerespektoval svoji mateřskou řeč. „To jsem jakživ nemyslel, že by se i zde za národní jazyk styděli“.³⁵ Ta násilně vnucená evropeizace začala převládat za Petra Velikého, který se snažil předělat Rusko s jeho zaostalostí a negramotností ve velkolepou evropskou zemi a tyto snahy pokračovaly i za vlády Kateřiny Veliké. To vedlo k tomu, že se vyšší část společnosti zcela přiklonila na stranu cizích vlivů: „Nikdy bych si nepomyslel, že i od německého pekaře chléb šlechtě ruské mnohem lépe chutná než od ruského.“³⁶

Co je však podstatné, je to, že viděl, jak se chovají kupectvo a šlechta k poddaným: „On [Petr Veliký – pozn. D. G.] teprve položil základ k tomu nešťastnému žebříku *činnovnickému*³⁷, který v sobě pohltil všechna práva, nezanechav jiným třídám nic než porobu.“ Po návratu z cesty Borovský pochopil, že soužití všech Slovanů pod jednou velkou záštitou není možné. Bezpráví a útlak, zaostalost a ubohost obracela jeho názory. Jak můžou páni, kteří nechávají žít v bídě svoje poddané, zachránit jiné národy a pomoci jim?!

Také velké změny vztahu k Rusku vyvolaly polské události, které proběhly v letech 1830-1831. Po třetím rozdělení Rzeczpospolite mezi Ruskem, Pruskem a Rakouskem v roce 1795 a definitivním zániku polsko-litevského státu ztratili Poláci státnost, ale nezapomněli na svoji národní příslušnost. Obávali se, že „bez státu není národ“.³⁸ Proto na počátku 19. století část šlechty spojovala naděje na obnovení polské identity s osobou Napoleona Bonaparta, který po válce s Pruskem v roce 1807 vytvořil Varšavské vévodství z pruského záboru. To však bylo silně závislé na Francii ve všech sférách. Po skončení válek polská elita upřela svůj zrak na ruskou říši velkého slovanského bratra, který dokázal porazit nepřítele.³⁹ Car Alexandr I. věnoval pozornost polské otázce a po Vídeňském kongresu v roce 1815 bylo vytvořeno a politicky potvrzeno samostatné Polské království (tzv. Kongresovka), které se nacházelo v unii s Ruskem. Byla podepsaná ústava, která garantovala rovnost před zákonem, občanské svobody jako: svoboda slova, vyznání a osobní nedotknutelnosti.⁴⁰ Králem však byl prohlášen ruský panovník a velitelem polské armády se stal bratr cara – Konstantin. Během

³⁵ Tamtéž, s. 38.

³⁶ Tamtéž, s. 130.

³⁷ Činovník (ruský) – úředník, byrokrat.

³⁸ Miloš ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864)*, Praha 2006, s. 160.

³⁹ Tamtéž, s. 170-171.

⁴⁰ M. KOSMAN, *Dějiny Polska*, s. 214.

času se začalo Rusko vměšovat do vnitřních záležitostí státu, porušovat ústavu a co je nejdůležitější, nechtělo vrátit zpět území, které bylo anektováno po roce 1772, což očekávala polská šlechta.⁴¹ To vedlo k rozčarování, aktivizaci sil opozice, tajných spolků a přípravě vojenského povstání proti ruské nadvládě. Ke střetnutí došlo v noci z 29. na 30. listopadu ve Varšavě, kde bylo napadeno sídlo velkoknížete Konstantina.⁴² Rusko rychle zareagovalo a potřebovalo kapitulaci a uklidnění situace. Poté 25. ledna 1831 sněm sesadil cara Mikuláše I. z polského trůnu. Ruské vojenské jednotky vstoupily na polské území a zde 26. května roku 1831 proběhla hlavní rozhodující bitva u Ostroley. Revolta byla potlačena ruskými oddíly pod vedením Ivana Paskeviče, který se stal poté místodržitelem země. Mikuláš I. omezil autonomii Polska zrušením ústavy z roku 1815, rozpuštěním sněmu a armády. Tyto základní atributy polského státu považoval za součást ruské říše⁴³. Polské události ukázaly části české šlechty a měšťanstva, z něhož se rekrutovali obrozenci, že „velký slovanský bratr“ nemá zájem o všeslovanskou vzájemnost, hodlá se vměšovat do vnitřních záležitostí pod záminkou ochrany a omezovat tím jakoukoliv suverenitu malých podřízených států.

Protiklad k romantické ideji o soužití všech Slovanů pod jednou velkou ruskou záštitou hájil František Palacký,⁴⁴ který prohlašoval, že rakouští Slované (tedy Češi a Slovinci) musejí najít způsob, aby mohli žít jako plnohodnotný národní celek v rámci Rakouské říše.⁴⁵ Tyto otázky se snažily vyřešit dva Slovanské sjezdy. První proběhl od 2. do 12. 6. 1848 roku v Praze, předsedou byl F. Palacký, který obhajoval svoji ideu austroslavismu. Na pozvání dokonce přijel i Michail Alexandrovič Bakunin,⁴⁶ který však výsledek jednání nijak významně neovlivnil. V závěru sjezdu byl podepsán Manifest, který vyzýval k obraně občanských práv všech národů. Druhý sjezd se konal v roce 1867, ale také nepřinesl řešení podstatných otázek, příslušnosti nebo nepřislušnosti Slovanů k Rakouské říši.

Znovuoživení myšlenky všeslovanské vzájemnosti přinesly zprávy ze samotného Ruska, kde se v roce 1881 odehrála velice důležitá událost - zrušení nevolnictví. Car Alexandr II. k tomu všemu ještě před tím učinil další nezbytné kroky. Zavedl řadu reforem, týkajících se financí, soudu a armády. Tyto změny vedly k dalšímu vývoji státu a přibližovaly ho k vedoucím moderním evropským držávám.

⁴¹ M. ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu*, s. 180.

⁴² Tamtéž, s. 195.

⁴³ M. KOSMAN, *Dějiny Polska*, s. 228.

⁴⁴ František Palacký – český historik, politik, spisovatel. K tomuto přednímu učenci existuje hodně prací, jako například Jiřího KOŘALKY, *František Palacký (1798-1876): životopis*, Praha 1998, Jiřího ŠTAIFA, *František Palacký: život, dílo, mýtus*, Praha 2009, Milana MACHOVCE, *František Palacký a česká filozofie*, Praha 1961a další.

⁴⁵ E. BENEŠ, *Úvahy o slovanství*, s. 41.

⁴⁶ Michail Alexandrovič BAKUNIN (1814- 1876), ruský revolucionář, ideolog anarchismu.

V období první světové války 1914 – 1918 měl na české rusofilství vliv politik Karel Kramář⁴⁷, který hájil ideu o vytvoření Slovanského impéria, v jehož čele by stál ruský panovník, mělo by jedinou armádu, vojsko, obchod.⁴⁸ Vypracoval dokonce i ústavu tohoto jediného všeslovanského státu. Dopadlo to tak, že byl za své myšlenky obviněn z velezrady a odsouzen.

Oproti takovým idealistickým názorům na Rusko, na všeslovanské šťastné soužití, se na věc reálně díval jiný vlivný muž české politiky - Tomáš Garrigue Masaryk. On chápal, že v Rusku národnostní otázky jiných malých států stojí zcela na okraji politického zájmu. Říše se starala jen o osud pravoslavných Slovanů.⁴⁹ „Vlastním zájmem Ruska ohledně slovanských národů je chránit a rozšířit sféru politického vlivu na západ;“⁵⁰ Události let 1917-1918: průběh první světové války a jako jeden z jejích výsledků vypuknutí revoluce ukázaly, že stát je velice oslaben vnitřními problémy a nemá sílu pomáhat ostatním a chránit je. K tomu musím dodat, že T. G. Masaryk snil o samostatném, suverénním, společném československém státu, který by mohl jít vlastní cestou a nezáviset na vůli jiných, proto ideu o slovanské říši nepodporoval.

Sebevědomí mladých českých a slovenských rusofilů-legionářů, kteří byli v řadách ruské armády zformováni ze zajatců nebo uprchlíků během první světové války, posílila jejich možnost pomoci „staršímu bratru“, když ten byl již příliš unavený a vyčerpaný. První důležitý projev československých jednotek byl v bitvě u Zborova roku 1917, kde zvítězili nad rakousko-uherskými a německými armádami. V této souvislosti je třeba připomenout osobnost Rudolfa Medka, který ztělesnil ideu legionářů o vytvoření samostatného československého státu pod záštitou Ruska. Tyto myšlenky byly odůvodněné dokonce i tím, že legionáři hráli značnou úlohu na počátku občanské války v Rusku v letech 1917-1918.

V průběhu druhé světové války 1939-1945 nebylo české rusofilství nijak významně ovlivněno. Všichni měli jedinou touhu - aby byl fašismus, který měl za cíl smést z povrchu zemského Slovanstvo jako národnostní celek a zničit jeho existenci, poražen. Češi v té době žili v říšském protektorátu, a proto se ve válce skoro nezúčastnili. Jinou otázku představovali Chorvati, Bulhaři a Slováci, kteří kolaborovali během druhé světové války s Němci. Poslední ze zmíněných dokonce v roce 1939 vytvořili samostatný Slovenský štát,

⁴⁷ Více o Kramářovi kupř. v dílech Martiny LUSTIGOVÉ, *Karel Kramář: první československý premiér*, Praha 2007, Karla HERMANA – Zdeňka SLADKÉHO, *Slovanská politika Karla Kramáře*, Praha 1971, Martiny WINKLEROVÉ, *Karel Kramář (1860–1937)*, Praha 2011.

⁴⁸ Martin GAŽI a kol., *Názor, průzor a pozor na Rus. Proměny českého pohledu na Rusko*, Tanvald 1996, s. 133.

⁴⁹ T. G. MASARYK, *Válka a revoluce II*, s. 68.

⁵⁰ Tamtéž, s. 69.

který byl do roku 1945 v přímé závislosti na Německu. Proto není jednoduché mluvit o spojení všech Slovanů na obranu národnosti.

Radikální změna nastala po roce 1945 v souvislosti s vítězstvím Rudé armády nad Německem a květnovým osvobozením. To bylo poslední velké splnutí a pocit obrovské euforie ve vztahu k ruské velmoci. Mělo dopad i na ty, kdo dříve nebyli Ruskem nijak zvlášť nadšeni. Vítězství mělo velký vliv na umění a bylo zachyceno ve velkém množství básní, obrazů, soch - to byla vděčnost za záchranu života celých národů.

Během dvou století můžeme sledovat vývoj českého rusofilství podobný horské dráze. Byly časy obdivování, inspirace a hledání podpory u „velkého slovanského bratra“, myšlenky společného soužití, které byly založené na vojenských, politických a kulturních úspěších ruského státu. Na druhou stranu byla období úplného rozčarování a pochopení nutnosti jít vlastní cestou.

1. 2. Časopis Slovanský přehled

Před formováním Slovanského přehledu existoval na českém území jediný časopis, který byl zcela věnován problematice života, dějin a kultury Slovanů. Byl to Sborník slovanských statí z oboru národopisu, kulturní historie a dějin literárního i společenského života, který byl založen v roce 1881 Edvardem Jelínkem.⁵¹ Od druhého ročníku byl přejmenován a vycházel pod titulem Slovanský sborník. V roce 1887 kvůli finančním potížím a malému zájmu čtenářů bylo publikování časopisu zastaveno. V návaznosti na Jelínkovo dílo v roce 1898 Adolf Černý⁵² založil vlastní časopis Slovanský přehled s podtitulem Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského. První číslo vyšlo v roce 1899, vydalo ho nakladatelství Františka Šimáčka v Praze. Redaktor [Adolf Černý – pozn. D. G.] také před založením Slovanského přehledu působil v takových periodikách, jako byl Slovanský sborník, Hlas národa, Světozor, Národní listy, kde se mu během jeho práce podařilo navázat řadu důležitých kontaktů a získat mnoho užitečných zkušeností, které mu napomohly při vytvoření vlastního časopisu.

„Účelem jeho bude, seznamovati čtenářstvo se životem ostatních kmenů slovanských. Zřetel bude obraceti k současnému vření života slovanského, všímaje si všech otázek slovanské přítomnosti.“⁵³ Tak popisuje hlavní záměr časopisu Černý ve svém úvodním slovu k čtenářům. Periodikum bylo od začátku zaměřeno na současné dění v zemích západních, východních, jižních Slovanů, aktuální politické situace, rozvoj kultury, umění a nové vynálezy ve vědě. Tématu umělecké literatury vždycky věnoval, podle mého názoru, zvláštní pozornost.

V činnosti časopisu lze vymezit několik etap. První je od jeho založení (1898) až do začátku první světové války (1914), kdy jeho vydávání bylo zastaveno.⁵⁴ Časopis byl obnoven až v roce 1925. Pochopitelně, že vzhledem k nové politické situaci v slovanských zemích, kde byly po válce vytvořené nové samostatné státní útvary jako Československá republika, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (státní útvar na Balkáně, existující v letech

⁵¹ Edvard JELÍNEK (1855-1897), český publicista, prozaik, organizátor slovanských, hlavně česko-polských styků.

⁵² Adolf ČERNÝ (1864 -1952) byl český sorabista (vědec zabývající se literaturou a jazykem Lužických Srbů), publicista, diplomat, slavista, básník, etnograf a překladatel.

⁵³ Adolf ČERNÝ, *Úvodní slovo k čtenářům*, Slovanský přehled 1, Sborník statí, dopisů a zpráv ze života slovanského, Praha 1899, s. 1.

⁵⁴ Petr KALETA, *Češi o Lužických Srbech*, Praha 2006, s. 190.

1918 - 1941, po roce 1929 byl přejmenován na království Jugoslávie), Polsko a dokonce přeměna carského Ruska v Sovětský svaz, časopis obrátil svoji pozornost hlavně na řešení otázek slovanských menšin v emigraci a jejich život v cizině.⁵⁵ Od roku 1931 nastala změna v redakci, nástupci Adolfa Černého, který kvůli zdravotním problémům už nemohl aktivně pracovat, převzali vedení. Byli to hlavně Antonín Frinta⁵⁶ a Jan Slavík⁵⁷, kteří dokonce pomohli i při obnovení časopisu v roce 1925.

V roce 1939 po nacistické okupaci země a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava byla činnost redakce zase přerušena, až do roku 1946.⁵⁸ Byl obnoven jako ústřední časopis Slovanského sboru Československa a hlavním redaktorem po roce 1948 se stal Zdeněk Nejedlý⁵⁹. Nedlouhou dobu periodikum plnilo jenom propagandistické funkce, velká pozornost byla věnovaná Sovětskému svazu jako velkému bratru, největšímu socialistickému příkladu, kterému ostatní slovanské národy byly vděčné. V roce 1961 se vydávání ujal Slovanský ústav Československé akademie věd.

Aktuální vedoucí redaktori jsou Ladislav Hladký (Historický ústav AV ČR) a Radomír Vlček (Historický ústav AV ČR). Členy redakční rady jsou Lukáš Babka (Slovanská knihovna), Pavel Boček (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta), Marcel Černý (Slovanský ústav AV ČR), Vladimír Goněc (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta), Petr Kaleta (Karlova univerzita, Filozofická fakulta), Miroslav Kouba (Univerzita Pardubice, Filozofická fakulta) a další.⁶⁰ „Od roku 2009 jsou abstrakty studií a článků Slovanského přehledu uveřejňovány v databázi The Central European Journal of Social Science and Humanities (CEJSH)“.⁶¹ Na stránkách AV ČR můžeme sledovat online obsah a recenze článků, které tam jsou uváděné od roku 2003. V současné době vychází časopis třikrát ročně v češtině, slovenštině, angličtině a ruštině.

Podíváme-li se na obsah časopisu v sledovaných letech, pravidelně tam můžeme nalézt rubriky Články, Stati, Dopisy, Rozhledy a zprávy (po roce 1925 Rozhledy po slovanském životě)⁶², Literatura, věda a umění, Z knih a časopisů, Drobné zprávy ze slovanských zemí. Během času se vyskytovaly další rubriky jako Referáty a posudky,

⁵⁵ Tamtéž, s. 190.

⁵⁶ Antonín FRINTA (1884 – 1975), český jazykovědec, slavista, bulharista, redaktor.

⁵⁷ Jan SLAVÍK (1885-1978), český historik.

⁵⁸ P. KALETA, *Češi o Lužických Srbech*, s. 191.

⁵⁹ Zdeněk NEJEDLÝ (1878 – 1962), český historik, literární historik, politik, veřejný činitel. Po únoru 1948 byl ministrem školství a národní osvěty.

⁶⁰ Viz <http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep/> (ověřeno 30. 1. 2018).

⁶¹ Tamtéž.

⁶² P. KALETA, *Češi o Lužických Srbech*, s. 192.

nekrology, jubilea, divadlo, hudba. Pro tuto kvalifikační práci jde především o studium rubriky Literatura, věda a umění.

V Slovanském přehledu vycházely práce znalců z různých oblastí slovanského života, nejen českých vědců, ale i polských, ukrajinských, ruských a dalších odborníků. Adolf Černý nebyl jen zakladatelem, sám aktivně působil jako autor statí a článků, napsal jich pro Slovanský přehled více než devadesát. Podařilo se mu zapojit do časopisu například polského jazykovědce Jana Baudouina de Courtenay⁶³, ukrajinského myslitele Ivana Franka⁶⁴ a další.⁶⁵

Dnes je Slovanský přehled jeden z nejstarších odborných časopisů v české republice, který v roce 2014 oslavil stý ročník a k tomuto datu uspořádal výstavu, kde se všichni zájemci mohli seznámit s historií periodika.

⁶³ Jan Baudouin DE COURTENAY(1845-1929), polský jazykovědec, slavista, působil v Petrohradě jako profesor na univerzitě.

⁶⁴ Ivan FRANKO (1856– 1916), ukrajinský národní obrozenec, básník, spisovatel, etnograf, filozof, politik, měl rakousko-uherské občanství.

⁶⁵ P. KALETA, *Češi o Lužických Srbech*, s. 189.

2. Prezentace a kulturně historické souvislosti ruské literatury

2. 1. Místo ruské literatury v redakčním konceptu Slovanského přehledu

Jak jsem již zmiňovala výše, tématu literatury odborníci v časopisu Slovanský přehled věnovali zvláštní pozornost. Materiály a různé stati k ní můžeme najít skoro v každé rubrice periodika. Mým hlavním záměrem bude v následujících kapitolách sledovat konkrétní obraz ruské literatury na stránkách časopisu, počínaje prvním ročníkem od roku 1899 až po sedmdesátá léta dvacátého století, období tzv. normalizace.

Pro tento cíl jsem si vybrala tři z nejpopulárnějších, vynikajících ruských spisovatelů: Lva Nikolajeviče Tolstého⁶⁶, Alexandra Sergejeviče Puškina⁶⁷ a Fjodora Michajloviče Dostojevského,⁶⁸ kteří představují nepopiratelné pilíře ruské literatury. Každému autorovi bude poskytnuta zvláštní kapitola. Uvedla jsem jména spisovatelů podle frekvence výskytu zmínek o nich v časopisu. Hlavní otázky, které si v překládané práci budu klást, jsou: v jakých souvislostech a podmínkách byla autorovi či autorům v daném ročníku věnována pozornost, jaké kulturně-politické události tomu předcházely, byly-li to kupříkladu osobní návštěvy spisovatelů Čech či osobní jubilea, která oslavoval vědecký svět, nebo jestli to byla aktuální společenská poptávka. Posledně jmenovaným faktorem mám na mysli aktuální české překlady či divadelní představení inscenovaná na českých scénách podle tvorby uváděných autorů.

Cílem dalších tří kapitol bude sledování a rozbor těchto velkých jmen ruské literatury ve vývoji časopisu. Soustředím se na tyto historické etapy: první světová válka (1914-1918), léta 1918-1938 (období samostatného československého státu), padesátá léta (stav po únoru 1948), šedesátá léta (léta politického a kulturního uvolnění), konečně sedmdesátá léta, zvaná normalizační, a s nimi spojené proměny kulturně-politické úlohy časopisu Slovanský přehled.

⁶⁶ Lev Nikolajevič TOLSTOJ (1828-1910), jeden z nejvýznamnějších ruských spisovatelů, filozof a myslitel, představitel ruského realismu.

⁶⁷ Alexandr Sergejevič PUŠKIN (1799-1837), ruský básník, prozaik, představitel romantismu v literatuře.

⁶⁸ Fjodor Michajlovič DOSTOJEVSKIJ (1821-1861), ruský spisovatel, představitel realismu v literatuře, považován za předchůdce moderní psychologické prózy.

2. 2. Lev Nikolajevič Tolstoj

Lev Nikolajevič Tolstoj. Tohle jméno daleko přesáhlo hranice carského Ruska a název vesnice Jasná Poljana, nerozlučně spojené s osobou spisovatele, kolébka jeho umění, byl znám každému, kdo se aspoň trochu zajímal o to, co se děje v literárním světě.

Budoucí, ještě za života celosvětově uznávaný autor se narodil 28. srpna (podle nového kalendáře 9. září) roku 1828 v Tulské gubernii, v rodinném statku, v rodině ruského důstojníka a šlechtice Nikolaje Iljiče Tolstého, jehož rod patřil k starobylým; po linii matky také náležel k aristokracii. Byl nejmladším ze čtyř bratrů a měl ještě mladší sestru. Jejich matka Marie Nikolajevna Volkonskaja zemřela, když Lvu nebyly ještě ani dva roky.

Lev Tolstoj zcela osiřel v roce 1837. Když mu náhle zemřel tatínek, bylo mu devět let. Ještě před úmrtím hlavy rodiny se děti stihly přestěhovat do Moskvy, aby starší bratr Nikolaj mohl pokračovat v dalším studiu na vysoké škole, ale potom byly donuceny se zcela rychle znovu vrátit zpátky do Jasně Poljany, kde byly ponechané v opatrovnictví svých tet. Zpočátku tuto funkci přijala Taťána Alexandrovna Jergolská a později i Alexandra Iljinična Osten-Saken. Právě tyto dvě ženy silně zapůsobily na mladého Lva svými povahami. Hlavně první ze zmíněných se snažila vypěstovat v dětech dobré lidské vlastnosti, jako třeba lásku ke všem lidem, ukazovala to na vlastním příkladu a je jisté, že citlivý mladík byl zcela prodchnut její nesobečností.⁶⁹ Pod vlivem velmi nábožensky založené druhé tety tyto snahy a chápání světa zesílily a nechaly v chlapcově duši hluboké stopy.

Celkem se dá říct, že Tolstoj byl od narození obklopen péčí a něžností, jeho dětství je možné nazvat šťastným obdobím, které mělo velký následující dopad na další etapy jeho tvorby a bytí. V díle *Vzpomínky a listy Lva Tolstého (Jeho dílo a život)*⁷⁰ v úvodním slově k vydání vlastního životopisu sám autor napsal: „Впрочем, не только моя мать, но и все окружавшие мое детство лица — от отца до кучеров — представляются мне исключительно хорошими людьми. Вероятно, моё чистое детское любовное чувство, как яркий луч, открывало мне в людях (они всегда есть) лучшие их свойства, и то, что все люди эти казались мне исключительно хорошими, было гораздо больше правды, чем то, когда я видел одни их недостатки.“⁷¹

⁶⁹ Pavel NEŠPOR, *L. N. Tolstoj*, Praha 1971, s. 7.

⁷⁰ Pavel BIRJUKOV (ed.), *Vzpomínky a listy Lva Tolstého (Jeho dílo a život)*, Praha 1925.

⁷¹ Павел Иванович БИРЮКОВ, *Биография Л. Н. Толстого*. Viz <https://www.litres.ru/p-i-birukov-8316797/biografiya-l-n-tolstogo-tom-1-1-ya-chast/chitatat-onlayn/> (ověřeno 23. 3. 2018).

V roce 1841 se sourozenci stěhují do Kazaně k příbuzným, kde se o ně začala starat další tatínkova sestra - Pelageja Jušková. Tady se Lev Nikolajevič poprvé začal pohybovat ve vyšších vrstvách společnosti, ke kterým podle své urozenosti jistě patřil. Pozorování tohoto aristokratického lesku v něm začalo vyvolávat pocit vlastní vnější a vnitřní neshody s tím, co viděl. Sledoval všechny ty naleštěné a naporáděné lidi, jejich bezstarostnost a frivolní chování (které ho však zpočátku velice přitahovaly jako každého nezkušeného mladého chlapce), ale zároveň se s tímto světem neztotožňoval. Měl vlastní jasnou představu, že musí vypěstovat sám v sobě dobré vlastnosti, že musí věnovat velkou pozornost sebevzdělání, sebevýchově. Toužil, potřeboval, chtěl se stát a být hodným člověkem v nejlepším smyslu tohoto slova. Tomu napomáhala jeho vlastnost, že od útlého věku uměl pozorovat a analyzovat sám sebe a okolí. „Я всею душой желал быть хорошим; но я был молод, у меня были страсти, а я был один, совершенно один, когда искал хорошего. Всякий раз, когда я пытался высказать то, что составляло самые задушевные мои желания: то, что я хочу быть и нравственно хорошим, я встречал презрение и насмешки; а как только я предавался гадким страстям, меня хвалили и поощряли.“⁷² Tady se dostáváme k jednomu z nejdůležitějších rozporů spisovatele – k probouzejícímu se vnitřnímu dualismu⁷³, který ho bude doprovázet celý život. To byl jeho zápas mezi vlastními lidskými nízkými vášněmi, hříchy, egoismem a vysokou duchovností, všestranným dobrem, láskou ke všem.

V roce 1844 se Tolstoj dostal na kazaňskou univerzitu na fakultu východních jazyků, později přešel na právnickou fakultu. Učení ho bavilo, měl touhu po vědě, ale stále vzrůstající nespokojenost s životem⁷⁴; nemožnost držet sebe samého v patřičných mezích a dodržovat školní předpisy donutila mladíka v roce 1847 zanechat studia na vysoké škole a vrátit se do Jasně Poljany. Věřil, že se mu podaří najít útěchu a klid ve své duši, uspořádat svůj život, věnovat velkou pozornost samostudiu, prohloubit své znalosti všeho možného, udržovat hospodaření v pořádku a zlepšit, v neposlední řadě, podmínky svých nevolníků. Avšak dlouho takové zatížení nevydržel a v roce 1848 odejel do Moskvy, kde trávil čas v okolí vyšší společnosti při zábavách, lovu, kartách a pití, což mělo špatný finanční dopad. Poté také nějakou dobu pobýval v Petrohradě a znovu v Moskvě.

Po několika letech tvrdé sebekontroly, která ho jenom rozčilovala, a finančních potíží se v roce 1851 rozhodl odjet na Kavkaz, kde v armádě sloužil jeho bratr Nikolaj. Cítil, že se musí vymanit z obklopujícího prostředí, vydechnout, ale konkrétní cíl nesledoval a nakolik se

⁷² L. N. TOLSTOJ, *Zpověď*, Moskva 1882, s. 5.

⁷³ Tamtéž, s. 10.

⁷⁴ Tamtéž, s. 11.

jeho dobrodružství protáhne, také netušil. Třiatřicetiletý muž na Kavkaz přivezl svůj deník, který si vedl v Jasné Poljaně, a teď měl v plánech zkusit přidat svým vzpomínkám a zážitkům uměleckou formu. Později se jeho prožitky a emoce staly kulturním dědictvím celého národa. Na konci roku 1851 z pera Lva Nikolajeviče vyšlo první velké životopisné dílo *Dětství*, které odeslal do redakcí. V roce 1852 jeho práce byla publikována v časopisu *Sovremenník*, kde byl v té době hlavním redaktorem Nikolaj Alexejevič Někrasov.⁷⁵ Dílo mělo u čtenářů velký úspěch. Sám Někrasov v dopise Ivanu Sergejeviči Turgeněvovi vyslovil domněnku, že je to zrození nové spolehlivé literární hvězdy na nebi ruské beletristiky.⁷⁶ To byla takové ocenění jeho práce, že se Tolstoj rozhodl pokračovat dále ve své tvůrčí činnosti. Autobiografické prvky se budou v jeho tvorbě vyskytovat i nadále.

Během pobytu na Kavkaze se zrodily také nové ideje a myšlenky pro další díla; Tolstoj psal různé pohádky, začal práci na novele *Kozáci*, kterou však dokončil až po několika letech. Kvůli tomu, že na území, v němž se nacházel, pozoroval dlouhotrvající konflikt Ruska s horaly⁷⁷, probudil se v něm smysl pro patriotismus, a tak rozhodl se vstoupit do armády. Tady začínáme sledovat třetí etapu v životě spisovatele. Jak je známo, v roce 1853 Rusko vstoupilo do války s Osmanskou říší, byla to tzv. Krymská válka. Úspěšný začátek válečné operace vyvolal silný dojem i u Tolstého, který požádal o převedení na frontu. Tam se v jeho duši probudila touha po válečných zásluhách a jejich ocenění. Bojoval u Sevastopolu, za obranu města mu bylo dokonce propůjčeno vyznamenání svaté Anny a dostal několik medailí. Na vlně inspirace svými hrozivými zážitky napsal *Sevastopolské povídky*, které byly vydané v roce 1855. Vylíčil v nich strašné obrazy smrti a mrtvých, odhalil psychický stav lidí a jejich schopnost překonávat svůj strach a bezvýznamnost. Během válečného období napsal také *Vpád a Kácení lesa*.

Po vojenském konfliktu se Tolstoj vrátil do obyčejného běžného života (jestli po takových zkušenostech lze vůbec říkat „obyčejný“). V literárních salonech se osobně seznámil se I. S. Turgeněvem, který se záhy stal jedním z jeho nejbližších přátel, N. A. Někrasovem, Ivanem Alexandrovičem Gončarovem⁷⁸ a dalšími literáty. Dokončil druhou část autobiografické trilogie *Chlapectví*, která byla vydána opět v *Sovremenniku* v roce 1854, a také napsal v tomtéž roce další povídky *Dva husaři*, *Metelice* a *Sevastopol v srpnu*.

⁷⁵ Nikolaj Alexejevič NĚKRASOV.(1821-1877), ruský básník, spisovatel a publicista.

⁷⁶ Н. А. НЕКРАСОВ, *Полное собрание сочинений*, т. 10, Москва 1952, стр. 179.

⁷⁷ Horaly míním drsné obyvatele Kavkazu.

⁷⁸ Ivan Alexandrovič GONČAROV (1812-1891), ruský spisovatel, literární kritik, překladatel a jazykovědec.

V roce 1857 Tolstoj uskutečnil svoji první cestu po Evropě. Pobýval ve Švýcarsku, Francii, Itálii, Německu. Z těchto dobrodružství se rodila novela *Luzern* roku 1857, kde vyslovil nelibost vůči evropskému způsobu života, téhož roku vyšla poslední třetí část autobiografického cyklu – *Jinošství*. V této trilogii Tolstoj popsal vlastní vzpomínky, své zážitky a reálné situace s podílem umělecké nadsázky. V těchto dílech vystupuje jako dobrý psycholog, je vidět, jak skvěle rozumí člověku a analyzuje sám sebe a své činy. Hlavním záměrem Tolstého bylo ukázat, jak se vyvíjí osobnost člověka v důležitých etapách života, jako je rané mládí, chlapectví a nakonec skoro zralý věk. Také se zde odráží i vnitřní dualismus spisovatele: trvalé porovnávání vnitřního a vnějšího světa. V té době rovněž dokončil novelu *Kozáci* (byla publikovaná v roce 1863 v časopise *Russkij vestnik*), kde se hovoří o mladém junkeru Oleninovi, který odjel z Moskvy na Kavkaz a tam se zamiloval do mladé dívky. Je okouzlen krásou krajiny, chce se vyhnout civilizaci, zůstat tam. Tolstoj popsal radost ze života blízkého přírodě a odpoutání člověka od výhod společnosti ve prospěch čistého štěstí. Novela však končí tím, že se Olenin kvůli konfliktům se zdejšími obyvateli vrací zpátky do hlavního města.

Po návratu z evropské cesty, kde měl možnost vidět evropské památky, způsob života, státní systém a absenci nevolnictví, se Tolstoj rozhodl zkusit práci na pedagogickém poli a podle vlastního citátu „Все хотят изменить мир, но никто не хочет измениться сам“ zkusit zároveň vychovávat i sebe. Již po návratu z Kazaně v roce 1849 založil na svém statku školu pro vesnické děti. Nyní po roce 1859 cítil, že „Занятие это было мне особенно по сердцу.“⁷⁹ V roce 1862 začal Tolstoj vydávat vlastní časopis *Jasná Poljana* a sestavil vlastní učebnici pro děti, která obsahovala různé veselé povídky, články, které děti seznamovaly se světem přírody. Věřil, že ke studiu školáky nutit nemusí, učení musí přinášet radost a s tím i touhu po poznání. Tělesné tresty neuznával. Avšak ani v této své činnosti se Tolstoj necítil úplně spokojen: „В сущности же я всё вертелся около одной и той же неразрешимой задачи, состоящей в том, чтоб учить, не зная чему.“⁸⁰ a po nějaké době práce zanechal, ale v sedmdesátých letech sepsal vlastní *Azbuku*, která byla publikována v roce 1872, poté vyšla *Nová azbuka* a čtyři řady *Ruských knih pro čtení*.

Nelze v tomto stručném životopisu nepřipomenout osobní život spisovatele. Manželkou Tolstého se stala Sofija Andrejevna Bersová, dcera známého lékaře, která byla o šestnáct let mladší než její vyvolený. Brali se z lásky, jak se dá soudit podle zápisu v jejich denících a v osobní korespondenci: „Любовь её к мужу безгранична, - пишет брат Софьи

⁷⁹ L. N. Tolstoj, *Zpověď*, s. 10.

⁸⁰ Tamtéž.

Андреевны, - близость, дружба и взаимная любовь этой четы всегда служили для меня образцом и идеалом супружеского счастья.“⁸¹ V tomto manželství se jim narodilo třináct dětí, ale jen devět přežilo do zralého věku. Sofija Andrejevna se snažila pomáhat svému významnému manželovi ve všem, vedla účty, hospodaření, starala se o dům a děti, byla vedle něho v každé těžké chvíli.

Důležitou etapou v životě Tolstého a zároveň v jeho uměleckém rozvoji jsou léta 1860-1880, kdy dosáhl největšího úspěchu. Během tohoto období napsal a vydal svá dvě nejpopulárnější díla: romány *Vojna a mír* a *Anna Karenina*. O nich je možné napsat další zvláštní práce, kterých však už existuje hodně s detailním rozбором postav a syžetu, ale není záměrem dané kvalifikační práce detailní rozbor uměleckých děl Tolstého, která uvádím jen pro dotvoření obrazu spisovatele a také jako podklad zamyšlení, čím mohla oslovit českého čtenáře. Tolstoj psal *Vojnu a mír* celých pět let, román dokončil až v roce 1869. Tato rozsáhlá epopěj o čtyřech dílech a epilogu obsahuje vyličení vlastenecké války Ruska s Napoleonem a s ní souvisejícího života ruské šlechty. Jak psal Nikolaj Alexandrovič Berďajev⁸² ve svém spisu o ruské filozofii: „Война и мир всегда давало мне острое чувство родины и моего происхождения.“⁸³ Druhé dílo *Anna Karenina* psané od roku 1873 bylo dokončeno v roce 1877a vydáno o rok později. Fabule je i v Čechách obecně známa, dotýká se tématu lásky, manželství, postavení ženy ve společnosti, nabízí vhled do patriarchálního prostředí, kde žena se podřizuje muži a cítí při tom jen pohrdání a osamělost. Hlavním autorovým poselstvím je: „silnější než smrt jsou světlé a vznešené mravní vlastnosti, city a snahy, mocnější než překážky věčné odvažování, věčné směřování vpřed.“⁸⁴ Jak napsal H. Boczkowski v stati věnované jubileu L. Tolstého na stránkách Slovanského přehledu k příležitosti osmdesátých narozenin spisovatele: „Anna Karenina jest kulminačním bodem umělecké činnosti Lva Nikolajeviče a spolu s tím kritickým momentem, momentem jeho obratu.“⁸⁵

Zvláštní pozornost zasluhuje šíření děl i názorů L. Tolstého v západním světě, konkrétně v českých zemích. Jedním z prvních zprostředkovatelů díla Tolstého do Čech byl Václav Hanka⁸⁶, který jako první český vědec přeložil pro čtenáře Českého časopisu historického část románu *Vojna a mír*⁸⁷ a *Annu Kareninovou*, která byla poprvé publikována

⁸¹ Dmitrij Sergejevič MEREŽKOVSKIJ, *Tolstoj a Dostojevskij*, Praha 1929, s. 21.

⁸² Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV (1874-1948), ruský filozof a publicista.

⁸³ Николай Александрович БЕРДЯЕВ, *О русской философии*, Москва 1991, стр. 38.

⁸⁴ P. NEŠPOR, *L. N. Tolstoj*, s. 123.

⁸⁵ Hypolit BOCZKOWSKI, *L. N. Tolstoj*, Slovanský přehled 11, 1908-1909, s. 168.

⁸⁶ Václav HANKA (1791-1861), český obrozenec, spisovatel, překladatel, publicista a jazykovědec. Znamý z kauzy tzv. Rukopisů.

⁸⁷ Danuše KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury v českém prostředí do vzniku ČSR*, Brno 1997, s. 74.

v časopisu *České noviny* 12 v roce 1881.⁸⁸ Obě dvě práce byly však přeložené narychlo, podané ve velmi zkrácené formě a obsahovaly hodně nepřesností v lexikologii, ale i přes to všechno vyvolaly všeobecný údiv a získaly velký úspěch. Vážný zájem o tvorbu Tolstého v Čechách se ještě víc prohloubil, když na počátku osmdesátých let se sám autor začal svých vlastních děl zříkat, upustil od umělecké tvorby a zcela se přeorientoval na náboženskou tematiku. (O tom bude řeč dále.) Spisy Tolstého v Čechách propagovala hlavně tato vydavatelství: Ottova ruská knihovna, Knihovna slovanských autorů Stanislava Minaříka, Severská knihovna, také Románová knihovna Světlozoru.⁸⁹ Na stránkách časopisu *Slovanský přehled* po roce 1955 najdeme článek věnovaný českému vydání spisů Lva N. Tolstého, z něhož zjistíme, že v úplném znění vyšla *Anna Karenina* v roce 1889 v Ruské knihovně v překladu Jaromíra Hrubého. V roce 1908 Ottová Ruská knihovna vydala další svazky *Vojny a míru* v překladu od P. Papáčka, K. Frýpese a A. Seta. Tolstého díla začala vydávat i další nakladatelství nejen v Praze, ale i v Plzni, v Českých Budějovicích a Brně. V roce 1906 vyšel překlad práce P. Birjukova *Vzpomínky a listy L. N. Tolstého* a jeho podání spisovatelova životopisu a tvorby, čímž se dostalo českému čtenářstvu do ruky první přeložené dílo o Tolstém. Velkou překážkou vydání děl Tolstého učinila okupace českých zemí v roce 1939, další publikování tvorby spisovatele mohlo začít až v roce 1954. Tak péčí Julia Dolanského⁹⁰ v roce 1956 vyšel soubor Tolstého spisů, který obsahoval trilogii *Dětství, Chlapectví a Jinošství*, přepracovanou *Annu Kareninovou*, *Vojnu a mír* a *Kozáky*.⁹¹

Od počátku století začaly také vycházet i kritické posudky od T. G. Masaryka, Otakara Hostinského⁹² a Františka Xavera Šaldy.⁹³ Poslední ze zmíněných psal ve své studii: *Po četbě Tolstého*: „Jeho [Lva Tolstého – pozn. D. G.] vesmír jest úplně tělesný a hmotný, vytvářený z vnějška do vnitra, prohlubovaný zrakem stále stejně klidně hořícím [...] Co věta u něho, to vibrace světla, to rozvířený atom, to prolnutí hmoty světlem rozlišujícím a poznávajícím. Největší impresionista, největší plenérista v próze, který kdy žil.“⁹⁴

⁸⁸ Olga ČERMÁKOVÁ, *Lev Nikolajevič Tolstoj v českých překladech (Anna Kareninová)*, Opera Slavica 11, Brno 2000, č. 3, s. 22.

⁸⁹ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 76.

⁹⁰ Julius DOLANSKÝ (1903-1975), český literární historik, politik, v letech 1952-1963 byl ředitelem Slovanského ústavu Československé akademie věd. Byl členem Československého komitétu slavistů (od roku 1956).

⁹¹ Jiří ZAPLETAL, *Česká vydání spisů L. N. Tolstého*, *Slovanský přehled* 41, 1955, s. 336.

⁹² Otakar HOSTINSKÝ (1847-1910), český profesor pražské univerzity, hudební teoretik, estetik.

⁹³ František Xaver ŠALDA (1867-1937), český literární kritik, estetik, spisovatel a novinář.

⁹⁴ František X. ŠALDA, *Po četbě Tolstého*, in: Bohumil Svozil (ed.), *O předpokladech a povaze tvorby, výbor z kritického díla*, Praha 1978, s. 307.

Přistoupili jsme k nejdůležitější etapě v životě spisovatele, která je klíčová pro interpretaci a komparaci vnímání Tolstého tvorby v ruském a českém prostředí v různých historických úsecích. Není cílem této práce podrobné odhalení biografie Lva Tolstého, uvádím jenom nejdůležitější fáze jeho života pro celistvou představu o něm. Pro českou recepci je zajímavý vnitřní duševní převrat spisovatelova světového názoru, který nastal po roce 1876, kdy bylo spisovateli 48 let.⁹⁵ V duši L. Tolstého jako kometa vzplanula otázka „Jaký jest smysl života?“⁹⁶ V tvorbě spisovatele došlo k prudkému odvratu od uměleckých děl a příklonu k nábožensko-filozofickým problémům. V letech 1879-1880 sepsal autobiografické dílo *Zpověď* (vydána byla v roce 1882), v němž se pokusil na tuto otázku odpovědět nejen pro sebe, ale pro všechny lidi. Ve svých úvahách došel k tomu, že život nemá smysl, a nechápal, že ač si to všichni uvědomují, mohou žít v klidu a čekat na konec. Avšak nepřijímal život, který nemá smysl a hledal východisko. Témata smrti vyvstala u Tolstého s novou silou. Ve své *Zpovědi* se přiznal, že chtěl spáchat sebevraždu, aby ulehčil svému trápení. Může se zdát překvapivé, že výsledkem Tolstého utopických myšlenek, nejistoty a zoufalství bylo nalezení pozitivního východiska z vlastní deprese. Tkvělo v hluboké všezahrnující lásce: k přírodě, k obklopujícímu prostředí, k těm, kdo již nežili, i k těm, kdo se teprve narodí. Potom následovaly další práce, jako *V čem je má víra* (1882-1884), *Evangelium ve stručnosti* (1881-1883), *Smrt Ivana Iljiče* (1886), realistická dramata *Vláda tmy* (1886), povídka *Kreutzerova sonáta* (1887-1889, publikována r. 1891); v posledních dvou se Tolstoj znovu dotýká tématu lásky a manželství. Dále vznikla povídka *Hadži Murat*, založená na osudu stejnojmenné reálné historické osoby; byla napsaná v devadesátých letech (ale publikována až po smrti autora v roce 1912) a konečně román *Vzkříšení* z roku 1899. Na začátku nového století také vyšla dramata *Živá mrtvola*, *Nemohu mlčet* z roku 1908 a *Otec Sergej* z roku 1911.

Nábožensko-filozofické aspekty a nálady Tolstého našly odezvu v hlavách českých politiků. Na přelomu devatenáctého a dvacátého století jak v Rusku, tak i v Čechách se rodila radikální, revoluční hnutí, rostlo sociálně napětí. Lev Nikolajevič se snažil svými spisy ovlivňovat politické dění, dění, sympatizoval s dělníky (kupříkladu v článku ve druhém ročníku Slovánského přehledu z roku 1901-1902, kde se zmiňuje práce Tolstého, *Kde je východ*, kde se zamýšlí nad problémy pracujících). V roce 1905 v rámci probíhající revoluce ve státě Tolstoj napsal spis o společenských hnutích v Rusku. Tato práce rovněž neunikla pozornosti redakce Slovánského přehledu a byla připomenuta na stránkách periodika v letech 1904-1905, na stránce 147, v rubrice Literatura, věda a umění (celý název je *Объ*

⁹⁵ František VODSEĎÁLEK, *Lva N. Tolstého křesťanské učení*, Slovánský přehled 4, 1902, s. 259.

⁹⁶ Tamtéž.

общественном движении в России). Tolstoj v ní zdůraznil, že i když Rusko přijme konstituci, zlo, bezpráví a výsměch zůstanou; jediný způsob řešení vidí v mravnosti a ve vnitřní duchovnosti. V roce 1907 Tolstoj napsal také spis o tom, co vlastně potřebuje dělnictvo, nazvaný *Где выход?*, kterému je také věnován rozbor na stránkách zkoumaného periodika z roku 1906-1907, na stránce 290. K Tolstému se znova v Slovanském přehledu čeští badatelé vracejí v dvaapadesátém ročníku periodika. Štěpán Kolafa zde ve svém článku popsal, jak někteří z předních českých politiků na začátku dvacátého století uskutečnili cestu do Jasné Poljany, která se stala jakýmsi poutním místem pro kulturní a duchovní obohacení. Prvním z nich byl T. G. Masaryk, který dokonce u Tolstého pobýval čtyřikrát v letech 1887, 1888, 1890, poslední schůzka se uskutečnila v roce 1910 (těsně před smrtí autora). Následně spisovatele navštívil Karel Kramář (v roce 1890), za ruským myslitelem jeli i mladý Zdeněk Nejedlý, realista Karel Velemínský, ze Slováků to byli Petr a Dušan Makovičtí, poslední ze jmenovaných se později dokonce stal osobním lékařem Tolstého. Existuje *Deník Makovického* a je pramenem, díky němuž se můžeme dozvědět o posledních šesti letech života Tolstého, jeho vydání v úplném znění bylo možné díky spolupráci sovětských a československých vědců a realizovalo se ve dvacátých letech dvacátého století.⁹⁷ V různé míře všechny přitahovala osobnost Lva Nikolajeviče s jeho názory, kterými ve svých spisech odmítal vládu, církve, vojenskou službu, stál proti válkám, buržoazním státům a kapitalismu. Podobné anarchistické myšlenky se objevovaly v Čechách v rámci politické propagandy, kupř. Klofáčovy národně sociální strany. Jednoduše řečeno, z Tolstého spisů si každý mohl vybrat, to co se mu hodilo, a interpretovat to po svém.

Na tomto místě je třeba připomenout i shodné názory na náboženství s českým myslitelem 15. století Petrem Chelčickým.⁹⁸ Tolstoj sám o reformátorovi napsal, že to byl „[...]dobrý a moudrý člověk. A vniknuv tento Chelčický do Kristovo učení, jak je zapsáno v evangeliu, pochopil, že učení, kterému učili lid papežové a jejich biskupové a kněží, není správné: že učením Kristovým není klanět se obrazům, sloužit mše, uctívat papeže, biskupy a kněžstvo a plnit jejich rozkazy, jak stojí v Písmě, láska k Bohu a bližnímu a že k tomu, abys takto žil, nepotřebuješ žádných kostelních obřadů, obrazů a papežů, nýbrž lásky ke všem a nad nikoho se nevyvyšovat, snášet příkoří a nic pro sebe nechít, nýbrž sloužit všem.“⁹⁹ Zajímavé je, že s těmito názory byl Tolstoj seznámen prostřednictvím dopisu Pavla Durdíka, českého lékaře, který ho na shodné myšlenky upozornil. Do té doby ruský spisovatel o

⁹⁷ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovenské literatury*, s. 79.

⁹⁸ Petr CHELČICKÝ (1390- kolem 1460) byl český spisovatel, překladatel, myslitel, představitel české reformace.

⁹⁹ Jaroslav BOUBÍN, *Petr Chelčický, myslitel a reformátor*, Praha 2005, s. 7.

Chelčickém neslyšel a jeho názory ho velice zaujaly. Pomocí spisu *Sít' víry pravé* usiloval Tolstoj o rozšíření Chelčického myšlenek v Rusku.¹⁰⁰

Hlavním pramenem sledování stop Tolstého v Čechách byl časopis Slovánský přehled. Cesta k poznání tvorby a života Lva Tolstého se začíná přímo od prvního ročníku z roku 1899, článkem Vladimíra Doroševiče *Světová popularita L. N. Tolstého*, kde vědec stručně popsal zájem o tvorbu spisovatele v různých částech světa. Podnětem k sepsání stati bylo jubileum ruského autora, který v roce 1898 oslavil své sedmdesátiny. V. Doroševič zaměřil pozornost na oblast Evropy a shrnuje takto: v Německu byl Lev Tolstoj znám spíše jako filozof, Anglii byla velice populární jeho díla, protože ke konci života vydával většinu spisů v zahraničí, neboť v jeho vlastní zemi byla velká část jeho práce zakázána. V Americe si považovali Tolstého jako člověka se silnou a pevnou občanskou pozicí, který se nebál mluvit a psát o problémech, upozorňovat na všechny kořeny zla. Ve Francii podle Doroševiče poutala pozornost „ruská síla“, ruská duchovnost byla opomenuta. V Itálii byl Tolstoj znám jako velký dramatik a jeho dílo *Vláda tmy* v Římě získalo velkou popularitu. Co je však velmi důležité v rámci této práce, je myšlenka, že „z celého světa Tolstého-myslitele nejméně znají v Rusku.“¹⁰¹ Pro nás je to velice závažné upozornění, na něž naváže další rozbor.

Obraťme se znovu na stránky Slovánského přehledu. Pro českého čtenáře a badatele ze začátku dvacátého století představovala osobnost Lva Nikolajeviče Tolstého (ve srovnání s osobnostmi M. F. Dostojevského a A.S. Puškina, o kterých bude řeč dále) největší zájem. Bylo to spojeno s tím, že autor v té době ještě žil, tvořil a mohl ovlivňovat společenské mínění. Tak v roce 1899 v prvním ročníku časopisu vedle článku věnovaného popularitě Tolstého ve světě najdeme v rubrice Literatura, věda a umění stať *Ruská literatura roku 1898*, autorem je již zmíněný V. Doroševič, kde se zmiňuje nově vydaný román *Vzkříšení*, který odhaluje soudní systém v Rusku, avšak: „Musíte uznati, že nový tento román svojí uměleckou cenou nikterak nestojí za nejlepšími díly hr. Tolstého, která napsal v době plného rozkvětu svých sil.“¹⁰² V sledovaném období se v časopise Slovánský přehled objevily texty s tématem L. N. Tolstého celkem dvačtyřicetkrát.¹⁰³

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 168.

¹⁰¹ Vladimír DOROŠEVIČ, *Světová popularita Lva Tolstého*, Slovánský přehled 1, Praha 1899, s. 229.

¹⁰² Tamtéž, s. 273.

¹⁰³ Tady bych chtěla uvést suché statistické údaje o člancích, věnovaných Lvu Tolstému na stránkách časopisu Slovánský přehled od roku 1899 do roku 1980. Ročník 1, 1899, Vladimír DOROŠEVIČ, *Světová popularita L. N. Tolstého*, s. 229-232, Jubileum L. N. Tolstého, s. 46; ročník 2, 1900-1901, Vladimír F. БОСЖАНОВСКИИ, *Ruská literatura z roku 1899*, s. 278; ročník 3, 1900-1901, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *Где выход? О положеніи рабочего народа*, s. 296, Царю и его помощникамъ – ответ Синоду, s. 446; ročník 4, 1901-1902, František VODSEĎÁLEK, *Lva N. Tolstého křesťanské učení*, s. 258, 307, 360, 408, 445, *Francouzi o Tolstém*,

Stati věnované životu a tvorbě Lva Tolstého se objevují v každém ročníku Slovanského přehledu až do roku 1911-1912. Jedenáctý ročník souvisel s prvním výročním smrti autora. Potom jsou články o Tolstém vzácnější. Po roce 1913 se další materiál vyskytuje až v roce 1928. V tomto roce celý literární svět slavil sté výročí narození slavného ruského spisovatele. Autorem velkého článku věnujícího se osobnosti a tvorbě Tolstého byl Alfred Ludvíkovič Bem.¹⁰⁴ Ten v roce 1922 odjel z Ruska a přestěhoval se do Prahy, kde založil „společensví Dostojevského“, vedl literární spolky a působil jako učitel ruštiny na vysokých školách. Zajímavým faktem je, že poslední velký článek o Lvu Nikolajeviči na stránkách Slovanského přehledu v mnou zkoumaném časovém rozmezí se objevil v roce 1966 (viz výše); od roku 1967 až do roku 1980 o něm najdeme jen pár drobných zmínek.

Velmi důležitý je pro nás článek *Křesťanské učení Tolstého* ve čtvrtém ročníku periodika (1901-1902) od Františka Vodsedělka. Je jednou ze dvou velkých statí, které se v časopisu objevily do roku 1980, a je zcela věnován popisu a rozboru pojetí víry a náboženství Lva Tolstého. Autor líčí výše zmiňovaný vnitřní převrat v duši spisovatele, ke kterému došlo v osmdesátých letech 19. století. Při svém pozorování světa, okolí a sebe sama došel Tolstoj k závěru, že život nemá smysl, ale zároveň s tím to nemůže přijmout a žít dále v klidu, do úplného konce. Snaží se odpovědět na otázku, v čem je tedy správný cíl? Nakonec Tolstoj své myšlenky shrnul takto: „Žítí rozumnou láskou, rozumem hledati zákony mravní, milovati, v

číslo 1; ročník 5 1902-1903, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *Что такое религия и въ чѣмъ сущность ея*, s. 100; ročník 6, 1903-1904, Grigorij ARTĚMJEV, *Tolstoj a sociální demokracie* (A. LAKOMÝ), s. 142, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *къ политическим дѣятелямъ*, s. 142; ročník 7, 1904-1905, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *Полное собрание сочинений, запрещенных русской цензурой*, vyd. Vladimír G. ČERTKOV (A. LAKOMÝ), s. 429; ročník 8, 1905-1906, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *Объ общественном движеніи въ Россіи*, s. 147; ročník 9, 1906-1907, Лев Николаевич ТОЛСТОЙ, *Что нужно рабочему народу*, s. 247; ročník 10, 1907-1908, Jubilea: Lev N. Tolstoj, *55 leté spisovatelské jubileum L. N. Tolstého*, s. 48; ročník 11, 1908-1909, Jubileum L. N. Tolstého, s. 1, Hypolit BOCZKOWSKI, *L. N. Tolstoj*, s. 57, 119, 168; ročník 12, 1909-1910, *Ruská literatura z roku 1909*, s. 237; ročník 13, 1910-1911, Adolf ČERNÝ, *Za Lvem N. Tolstým*, s. 102, Vladimír CHARVÁT, *Tolstoj a Slované*, s. 102; ročník 14, 1911-1912, Jiří VLADISLAVLEV, *L. N. Tolstoj jako apoštol světské lásky*. K prvnímu výročí jeho smrti, s. 103; ročník 15, 1912-1913, Jan Hanuš MÁCHAL, *L. N. Tolstoj, život a spisy* (Zdeněk BROMAN), s. 49; ročník 20, 1928, Alfred BEM, *Osobnost Tolstého*, s. 481, Josef HOSTOVSKÝ, *Tragédie domů Tolstých*, s. 498, Vladimír TUKALEVSKIJ, *Vydání spisů L. N. Tolstého*, s. 548, *Oslava L. N. Tolstého v Praze*, s. 783; Jan SLAVÍK, *Filozoficko-historický marxismus Lva N. Tolstého*, s. 511; ročník 22, 1929, Jiří HORÁK, *Tolstoj a Slovanstvo*, s. 9, Вениамин БУЛГАКОВ, *Дом Льва Николаевича Толстого в Хамовниках*, (Josef HOSTOVSKÝ), s. 62, Josef HOSTOVSKÝ, *Z nejnovejší literatury o Tolstém*, s. 145, Josef HOSTOVSKÝ, *L. N. Tolstoj, Sborník statí a bibliografických přehledů*, s. 699; ročník 23, 1931, Jan JAVORSKÝ, *Oživený zájem o L. N. Tolstého ve Francii*, s. 708; ročník 24, 1932, Jevgenij KALINÍKOV, *L. N. Tolstoj* (Josef HOSTOVSKÝ), s. 498; ročník 28, 1936, *Výročí L. N. Tolstého*, s. 69; ročník 34, 1948, *Sovětská muzea L. N. Tolstého*, s. 112; ročník 39, 3/1953, Jana TÁBORSKÁ, *Tři velikáni ruské literatury. Černyševskij, Tolstoj, Turgeněv*, s. 214, 10/1953, *Tolstoj v Bulharsku*, s. 317; ročník 41, 9/1955, Jiří ZAPLETAL, *Česká vydání spisů L. N. Tolstého*, s. 336; ročník 45, 1959, *Knihovna Lva Tolstého v Jasně Poljaně*, s. 252; ročník 46, 1960, Karel HERMAN, *Neznámý český hlas o Tolstém v 19. století*, s. 286; ročník 52, 1966, Štěpán KOLAFKA, *L. N. Tolstoj v českém politickém životě na počátku století*, s. 6; ročník 55, 1971, *Záhada podvrženého prohlášení L. N. Tolstého*, s. 87.; ročník 61, 1975, Karel HERMAN, *České dělnické hnutí a ruská kultura*, s. 40.

¹⁰⁴ Alfred Ludvíkovič BEM (1886-1946), ruský historik literatury, literární kritik, veřejný činitel.

tom jest smysl života.“¹⁰⁵ Poslední etapa jeho tvůrčí činnosti se skládá hlavně z nábožensko-filozofických spisů, které sám považoval za mnohem cennější pro lidi, než všechno to, co napsal před tím. „Sám Tolstoj se však nezbavil pocitu, že vše, co napsal, je špatně. Zdálo se mu, že svým uměleckým dílem přispíval k podpoře světa vládnoucích, k zábavě jeho příslušníků.“¹⁰⁶ Opírám se o práce Dmitrije Sergejeviče Merežkovského¹⁰⁷ *Tolstoj a Dostojevskij*, kde autor popisuje, proti čemu vlastně povstal Lev Nikolajevič ve svém pojetí víry: odmítal svatého Ducha a Tělo, neuznával vzkříšení svatého Těla, v tom všem viděl jen náboženský materialismus. Neuznával náboženské rituály, uznával v náboženství jen to, co považoval za rozumné, chtěl oddělit mravnost od náboženství.¹⁰⁸ Bůh pro Tolstého je absolutní odmítnutí světa, odmítnutí všeho, čistý duch, čisté nic.¹⁰⁹ Bez ohledu na to, že Tolstoj neuznával základní dogmata pravoslavné církve, však přijímal Krista a jeho učení, ale ne v úplnosti, jen podle vlastního realistického názoru na život, po dlouhém studiu různých náboženství a jejich podstat, což shrnul ve svém vlastním křesťanském učení. Mluvíme tedy o vzniku nového náboženství, které se nazývá tolstoismus. V jádru známé ideje „Neodpírej zlu zlem“ Tolstoj vidí, že pokud by se každý člověk chtěl pomstít, svět se přemění v chaos a lidé zničí sami sebe, proto nemůže souhlasit s myšlenkou „oko za oko“. Tolstoismus se rychle stal populárním mezi obyčejnými rolníky. Tolstoj byl vůbec lidem oblíben a nejen pro to, co psal, ale i pro to, co dělal. V posledních letech svého života se spisovatel zřekl šlechtického způsobu života, rozdal část svého majetku, věnoval čas práci a pomáhal lidem. „ Я отрекся от жизни нашего круга, признав, что это не есть жизнь, а только подобие жизни, что условия избытка, в которых мы живём, лишают нас возможности понимать жизнь, и для того, чтобы понять жизнь, я должен понять жизнь не исключений, не нас, паразитов жизни, а жизнь простого трудового народа, того который делает жизнь ,и тот смысл, который он придает ей.“¹¹⁰

Ještě za sevastopolské etapy života, kde procítil a hlouběji se seznámil s city, životem ruského mužika a jeho charakterem, stal se z něj zastánce dělnictva, vystupoval proti bídě a utlačování prostého lidu, proti nevolnictví. Pod tímto vlivem chtěl sám zkusit žít stejným způsobem, tj. prostým životem ruského mužika, a držet se vlastního zákona práce. V lidu hledal Boha, smysl života, ale pochopil, že lidé věří v Boha ne rozumem, že všichni přijímají všechna přikázání za opravdová, nechtějí je promýšlet kriticky. Tolstoismus se hlásil k

¹⁰⁵Fr. VODSEĎÁLEK, *Lva N. Tolstého křesťanské učení*, s. 262.

¹⁰⁶P. NEŠPOR. *L. N. Tolstoj*, s. 138.

¹⁰⁷Dmitrij Sergejevič Merežkovskij (1865-1941), ruský literární kritik, básník, filozof.

¹⁰⁸D. S. MEREŽKOVSKIJ, *Tolstoj a Dostojevskij*, s. 324.

¹⁰⁹Tamtéž, s. 305.

¹¹⁰L. N. TOLSTOJ, *Zpověď*, s. 57.

všeobecné lásce, dobru, hledání pravdy a sebezdokonalování. Přívrženci tohoto učení (existují dodnes) jsou vegetariáni, pacifisté, protože odmítají vojensko-státní mechanismus, službu v armádě kvůli posledním bodům. Byli srovnáváni s anarchy. Tolstého učení, odmítnutí organizované církve s jejími ustanovenými základními dogmaty, podstaty pravoslaví a zrada jeho Boha, to všechno přivedlo k rozhodnutí svatého Synodu nařízením z 20. - 21. února roku 1901o vyloučení spisovatele z církve. Vzhledem k tomu, jaké názory Tolstoj prosazoval, v tom církve nemohla nezahlednout blud a omyl. Rus a pravoslaví byly od nepaměti nerozlučně. Církev byla pro ruský národ vždy tichým koutem, kde mohl hledat spásu v těžkých chvílích své historie.

Zdroje mého výchozího osobního názoru na Lva Nikolajeviče Tolstého jsou absolvovaná střední škola v Rusku a používané učebnice ruské literatury. Tento předmět jsme se začali učit v páté třídě, když nám bylo kolem dvanácti let, jistě v souladu s naším nízkým věkem jsme zahájili seznámení se světem ruské klasiky velice jednoduchým výkladem života a tvorby našich literárních pilířů. Na místě je zde důležité zjištění, že ve škole naši učitelé nikdy nekladli žádný důraz na nábožensko-filozofické názory a díla Tolstého, řekla bych, že tématu víry jsme se nedotýkali vůbec. V učebnicích se to uvádí jen jako suchý fakt ze života autora.¹¹¹ Jestli se zeptáme obyčejného člověka na ulicích Ruska, slyšel-li někdy, že Tolstoj byl exkomunikován z církve, že odmítal církevní předpisy a sepsal mnoho vlastních náboženských spisů, jsem přesvědčená, že skoro každý, kdo se tím tématem nezabývá speciálně, odpoví, že o tom nikdy neslyšel. Ideologie státu, nerozlučně spojeného s pravoslavnou církví, i přes to, že je to světský státní útvar, nemůže dovolit diskuse o správnosti Tolstého pojetí náboženství a jeho vnímání dětmi ve škole, tím spíš jeho rozbor, prosazování jeho učení a jeho vštěpování do dětských hlav. V současném Rusku je téma náboženství velmi nebezpečné, protože odstavec číslo 148 ruské ústavy předpokládá obranu citění věřících lidí.¹¹² Tento zákon dnes kryje každý fanatismus věřících, jež mohla kupříkladu urazit slova na internetu či kdekoliv jinde. Za časů mých prarodičů a dokonce ještě i rodičů, kdy po nástupu sovětské éry panoval ateismus, jméno Krista neznělo vůbec. Na hodinách literatury se o takových vážných věcech skoro nemluvalo. Lidé se v té době báli chodit do chrámu, ale přes to vždy slavili Velikonoce za staženými závěsy. „Pravoslavný ateismus“ - tak bych označila sovětskou éru, protože i přes veškeré zákazy vláda nebyla schopna vykořenit z lidí jejich náboženské citění. Dneska je situace trochu jiná, současné

¹¹¹ Srov. Učebnice literatury tří generací v rodinném archivu autorky.

¹¹² Srov. Ústava Ruské federace, zejm. článek 28: <http://constrf.ru/razdel-1/glava-2/st-28-krf> (ověřeno 4. 5. 2018).

Rusko je podle zákona, zakotveného v ústavě, světský, demokratický stát, ale přes všechny právní předpisy propaganda a ideologie prosazují své myšlenky přes pravoslavnou církev. Většina dnešní ruské mládeže se skoro vůbec nedívá na televizi, ze které se lije proud náboženské a politické propagandy, snad proto není tak citlivá a poddajná, ale většina dospělých lidí se podrobuje negativním vlivům přes modrou obrazovku a z toho vyplývá dost odlišností ve vnímání současné doby, v názorech, a také konfliktů ve společnosti.

Ze všeho výše řečeného vyplývá několik závěrů. Největší vlna zájmu o Lva Tolstého na stránkách Slovanského přehledu a celkově v českých zemích připadá podle mého výzkumu, na osmdesátá léta 19. století, kdy u českého čtenářstva našly odezvu jeho náboženské a mravní spisy. V neposlední řadě k tomu přispělo i to, že Tolstoj byl v té době živ a každý dobrodružně založený vzdělanec, který měl zájem, si mohl domluvit dokonce i osobní návštěvu. Tolstoj také podléhal současnému sociálnímu a politickému vření a díky síle svého slova a autoritě je mohl ovlivňovat. Zažil krymskou válku 1853-1856, zrušení nevolnictví 1861, přelom století, revoluce 1905-1907, rusko-japonskou válku 1904-1905. Na osud jednoho člověka je toho velmi mnoho. Při tom Tolstoj neztratil své nejlepší vlastnosti, snažil se pomáhat lidem. Druhá etapa zájmu o Tolstého v Čechách začala po roce 1956 v souvislosti s přípravami vydání obsáhlého souboru děl Tolstého, kde se český čtenář mohl seznámit s jejich kvalitními překlady. Vyšly posléze ve Státním nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, které je začalo připravovat již v roce 1954. V roce 1956 vyšla trilogie *Dětství*, *Chlapectví* a *Jinošství* v Peňasově překladu, povídka *Kozáci* v překladu Bohumila Mathesia a román *Vojna a mír* v roce 1959 v překladu Tamary a Viléma Sýkorových. Informaci o tom podává článek J. Zapletala *Česká vydání Tolstého* v 41. ročníku Slovanského přehledu. Záměr rozsáhlého projektu jistě vyšel ještě z poválečné euforie; do jaké míry k realizaci přispělo jisté politické uvolnění po dvacátém sjezdu KSSS, by muselo být předmětem dalšího studia (kupř. cenzurních zásahů).

V Rusku je naopak Lev Nikolajevič Tolstoj více znám jako velký spisovatel, nikoliv jako náboženský myslitel a reformátor. Ve školách, na univerzitě a v dalších vzdělávacích institucích o jeho vlastním učení, názorech na pravoslaví, i když v literatuře lze o nich nalézt zmínky, není obvyklé mluvit.

2. 3. Alexandr Sergejevič Puškin

Alexandr Sergejevič Puškin. Tohle jméno hřeje srdce každého Rusa. Při hledání monografie, která by byla zcela věnovaná životu básníka, se mi podařilo sehnat dvě knihy od ruských autorů a ani jedna z nich nezačínala suchým popisem faktografických údajů v přesných chronologických úsecích o tomto člověku. Vylíčení jeho cesty od úplného začátku chtěl každý z nich, domnívám se, zahalit do romantické mlhy, podat text co možná barvitě. Avšak pro celistvý obraz spisovatele musíme uvést nejdůležitější fakta z jeho tvorby a života. Budoucí básník se narodil v Moskvě 26. května (podle nového kalendáře 6. června) roku 1799. Jeho tatínek Sergej Lvovič a strýc Vasilij Lvovič Puškinovi pocházeli ze starého ruského šlechtického rodu a byli poměrně známými autory v literárních kruzích. Zajímavý fakt je, že otec Alexandra Sergejeviče psal své verše ve francouzském jazyce, který perfektně ovládal, ale jeho strýc psal v ruštině. Taková dvojjazyčnost obklopovala mladého Puškina od dětských let. Matka Naděžda Osipovna Puškinová také náležela svým původem k aristokracii, velmi známým faktem ze životopisu spisovatele je to, že jeho pradědeček po matce byl Ibrahim Petrovič Hannibal (ruský vojenský a politický činitel afrického původu, který působil jako mouřenín u Petra Velikého). Jejich dům sloužil jako jakýsi literární salon, kde se scházela velká jména současné beletristiky Ruska. Návštěvou u manželského páru Puškinových býval ve své době Nikolaj Michajlovič Karamzin¹¹³, Vasilij Andrejevič Žukovskij¹¹⁴, Konstantin Nikolajevič Baťuškov¹¹⁵ a další, s nimiž byl Alexandr seznámen a dobře je poznal. Vidíme, že budoucí básník od dětství žil v tvůrčím ovzduší, byl obklopen přítomností předních dobových spisovatelů, hodně četl, což jistě v celku na mladíka působilo. V jeho duši zanechaly stopy také letní pobyty u babičky na její vsi, kde pozoroval a poznával život obyčejných lidí, jejich prostředí, charakter, rysy a v neposledně řadě čerpal inspiraci v kráse přírody.¹¹⁶

Jak už bylo zmíněno výše, Puškin se narodil na přelomu století, což bylo období velkých změn, epocha zhroucení feudálně-absolutistického systému. Ve Francii se v letech 1789-1799 odehrála velká buržoazní revoluce a v letech 1792-1815 probíhaly tzv. revoluční a pak tzv. napoleonské války. Mladý, třináctiletý Alexandr přímé válečné střetnutí nezažil, protože se nacházel od roku 1810 v Carskoselském lyceu, v jednom z nejlepších vzdělávacích ústavů té doby, který připravoval státní úředníky. Vítězství v napoleonských válkách

¹¹³ Nikolaj Michajlovič KARAMZIN (1766-1826), ruský spisovatel, historik, básník a překladatel.

¹¹⁴ Vasilij Andrejevič ŽUKOVSKIJ (1783-1852), ruský básník, překladatel. Představitel romantismu v literatuře.

¹¹⁵ Konstantin Nikolajevič BAŤUŠKOV (1787- 1855), ruský básník

¹¹⁶ Radegast PAROLEK – Jiří HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, Praha 1977, s. 102.

probudilo v Rusku silné nacionální sebevědomí, vědomí velkého národa, který je schopen bránit svoji existenci bez ohledu na těžké hrozby. Samozřejmě, že všenárodní hrdost, pýcha nemohly neprobudit v mladých, umělecky založených, nadaných lidech pocit „pokrevního spojení [...] s životodárnou a živnou národní půdou.“¹¹⁷ Právě na tomto základě se v mladém Puškinovi začala rodit a rozvíjet jasná představa o vlastní národní příslušnosti. „Как сильно билось русское сердце при слове отечество.“¹¹⁸ Počáteční literární pokusy Puškina však byly napsané ve francouzském jazyce, byly to komedie a epigramy. V lyceu začal psát v ruštině, dokonce vedl i spolužáky, aby také psali v mateřštině. K tomu se připojili i vyučující, kteří chlapce podporovali v jejich tvůrčí činnosti.¹¹⁹

První své vážné dílo, které se Puškin rozhodl poslat do redakce časopisu *Věstník svobody*, bylo satirické poslání *Příteli básníkovi*. Bylo to v roce 1813 a už za dva týdny nato vyšla na stránkách zmíněného periodika další báseň *Kol'na*. Poté následovala taková díla jako *Mnich* z roku 1814, báseň *Oscar a Kozáci*, kde je už vidět právě probouzený lidově naladěný charakter jeho tvorby. Další byly *Romance*, kde se mluví o odvěkém ženském bezpráví na Rusi. Důležitým mezníkem v jeho činnosti a životě byla báseň *Vzpomínky v Carském Selu* z roku 1814, kterou Puškin napsal k příležitosti závěrečné zkoušky v lyceu a jejíž přednes představoval jakési veřejné vyzkoušení¹²⁰, protože právě byl přítomen největší ruský básník 18. století Gavriil Romanovič Děržavin¹²¹, který byl ohromen mladým talentem. Jeho zásluhou bylo, že na Puškina upozornil další spisovatele, kupříkladu A. V. Žukovského, jenž později osobně navštívil Alexandra Sergejeviče a psal v dopisu P. A. Vjazemskému¹²², že „[...] je to naděje naší slovesnosti.“¹²³ Tak velké ocenění jeho literární činnosti napomohlo Puškinovi uvědomit si své poslání. V roce 1815 vznikly další básně, *Napoleon na Elbě* a *Liciniov*. Po absolvování lycea v roce 1817, kde si Puškin mistrně osvojil formu verše, mohl naplňovat svá díla hlubším obsahem.¹²⁴ V té době rovněž pozorujeme obrat k lyrice (básně *Elegie*, *Podzimní ráno*, *Odloučení*, *Pěvec*, *Touha*).

Zároveň s lyrickou náladou sledujeme Puškinovu nespokojenost s životem, která souvisela nejen s vnitřními rozpory a hledáním sebe sama a vlastního postavení, ale i s politickým vřením v Rusku. Po absolvování lycea nastoupil Puškin v kolegiu zahraničních

¹¹⁷ D. D. BLAGOJ, *A.S. Puškin (život a dílo 1813-1826)*, Praha 1952, s. 20.

¹¹⁸ Александр Сергеевич ПУШКИН, *Метель*, in: Повести о любви, Минск 1975, стр.10.

¹¹⁹ D. D. BLAGOJ, *A.S. Puškin*, s. 49.

¹²⁰ Tamtéž, s. 108.

¹²¹ Gavriil Romanovič DĚRŽAVIN (1743-1816), ruský básník, státní činitel. Považován za představitele klasicismu v literatuře.

¹²² Petr Andrejevič VJAZEMSKIJ (1792-1878), ruský poeta, literární kritik, historik, překladatel, publicista.

¹²³ D. D. BLAGOJ, *A.S. Puškin*, s. 110.

¹²⁴ Tamtéž, s. 133.

věcí a také vstoupil do literárně-politického spolku Arzamas, kde se seznámil s různými politickými názory kupříkladu I. S. Turgeněva, N. Muravjova (který se později zúčastnil děkabristického povstání), N. Krivcova. Po napoleonských válkách byla vnější i vnitřní politika cara Alexandra I. podrobována kritice, sílilo napětí a opoziční hnutí jako reakce na politiku Alexeje Andrejeviče Arakčejeva¹²⁵, to všechno bylo projevem nespokojenosti národa. V Rusku hlavně vojáci, kteří se zúčastnili vojenských tažení do Evropy, viděli během osvoboditelských akcí na vlastní oči absenci nevolnictví, způsob života Evropanů, jejich kulturu. To mělo dopad na vznik tajných opozičních organizací v Rusku, které se držely zásad, že Rusko se musí přeměnit v konstituční monarchii, protože samoděržaví vymýtilo samo sebe, a je nutné zrušit nevolnictví, které brzdí vývoj státu. S takovými názory byl neoficiálně solidární i Puškin, který sympatizoval s děkabristy. V roce 1817 byla napsaná óda *Volnost*, která hned k osobnosti spisovatele upoutala pozornost samotného cara, protože vlastně mladý básník proti němu otevřeně vystoupil. Puškin psal: „Самовластительный Злодей! Тебя, твой трон я ненавижу, Твою погибель, смерть детей с жестокой радостью вижу.“ Výsledkem toho bylo rozhodnutí odeslat nepohodlného spisovatele do vyhnanství do Oděsy v roce 1820. Jenom přímluva vlivných osobností zachránila Alexandra Sergejeviče od vypovězení na Sibiř. Od té doby car svým soustředěným pohledem sledoval básníka až do své smrti. Před vyhoštěním z Petrohradu v roce 1819 napsal Puškin jedno ze svých nejvýznamnějších děl, poemu *Ruslan a Ludmila*, která byla publikovaná v roce 1820 a vyvolala všeobecný údiv, ale neobešla se ani bez kritiky. Avšak právě *Ruslan a Ludmila* je tím opravdu mistrovským dílem, kde se odráží národní prvky: „Там русский дух...там Русью пахнет!“¹²⁶

Během svého čtyřletého pobytu u Černého moře, na vlně inspirace z krajiny, přírody Puškin napsal díla *Kavkazský zajatec*, *Bachčisarajská fontána*, *Cikáni*. Z jihu byl kvůli svému nezničitelnému svobodnému myšlení znovu vypovězen, tentokrát do rodinné usedlosti v Michajlovském. Během dvou let strávených v Pskovské gubernii se kromě rodičů stýkal i se svou starou chůvou Arinou Rodionovnou, která mu vyprávěla mnoho dávných příběhů, jež se poté staly základem pro vznik množství pohádek (*O popovi a jeho dělníku Baldovi*, *O caru Saltánovi*, *O mrtvé princezně a sedmi bohatýrech*, *O rybáři a rybce*). V nich Puškin soustředil ruské lidové umění, život, mentalitu, folklor, přírodu. V tomto období vynuceného vyhnanství

¹²⁵ Alexej Andrejevič ARAKČEJEV (1769-1834), ruský generál, státník, inspektor dělostřelectva za vlády cara Alexandra I.

¹²⁶ Citát z prologu poemu *Ruslan a Ludmila*.

se jeho tvorba „silně přiblížila realitě a oprostila,“¹²⁷ protože právě tam mohl sledovat a vnímat život prostých lidí, čerpat od nich tvůrčí energii a inspiraci. Po návratu do Moskvy v roce 1827 již na trůn usedl nový panovník Mikuláš I., do něhož Puškin vkládal velké naděje. Jeho představa změn ve státním zřízení a politice však byla klamná. Ve skutečnosti car neměl zájem ani o zrušení nevolnictví, natož o změnu absolutistické vlády, naopak ještě pevněji zaťal pěst moci. Stejně jako jeho předchůdce nezměnil ani názory na příliš svévolného Puškina, který byl stále pečlivě sledován policií a podléhal tvrdé cenzuře. Právě v tomto období však básník prožíval rozkvet své tvůrčí činnosti (historická tragédie *Boris Godunov*, básně *Prorok*, *Arion*, *Ančar*, *Básník a lůza*).¹²⁸ V roce 1828 se Alexandr Sergejevič seznámil s mladou krasavicí Nataljí Gončarovovou, do které se zamiloval na první pohled a požádal ji o ruku a srdce. Proti jejich sňatku zprvu stáli rodiče nevěsty, ale na druhou žádost v roce 1830 odpověděli souhlasem. Mladý manželský pár se přestěhoval do rodinné usedlosti v Boldinu, které dostali od Puškinova otce jako svatební dar. Právě zde se zrodila další významná díla: *Bělkinovy povídky*, *Malé tragédie* a byla zde napsána poslední část *Evžena Oněgina*. Manželé potom necelý rok žili v Moskvě, odkud se přestěhovali do Petrohradu. Narodily se jim čtyři děti.

Vrcholným dílem Puškinovy tvorby je výše připomenutý veršovaný román *Evžen Oněgin*, který byl psán celých sedm let, od roku 1823 do roku 1830. Vycházel postupně, celý vyšel až v roce 1833. Příběh je jednoduchý. Vypovídá o osudu a životě šlechtice Evžena Oněgina, do něhož se zamiluje mladá Taťána, v dopise se mu vyzná ze svých citů, které ovšem Oněgin neopětuje. Nešťastnou náhodou mezi Oněginem a jeho přítelem Lenským proběhne souboj, v němž Lenský padne. Kvůli výčítkám svědomí, depresi a neschopnosti uklidnit se Oněgin na čas odjíždí do zahraničí. Po svém návratu se znovu setká s Taťánou, ze které už se stala překrásná vdaná žena. Oněgin lituje toho, že svého času odmítnul pocity mladé dívky a také v dopisu jí vyznal lásku, ale teď Taťána rázně odpověděla, že nezradí manžela a bude mu věrná celý život, avšak zároveň přizná, že nikdy nepřestala milovat Oněgina. Puškin ponechává čtenáři otevřený konec, v němž zůstává hlavní vyčerpaná smutná postava a naše dohady. Jak napsal Vissariaon Grigorjevič¹²⁹ ve svém kritickém posudku:

¹²⁷ R. PAROLEK - J. HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, s. 112.

¹²⁸ Tamtéž, s. 102.

¹²⁹ Vissarion Grigorjevič BĚLINSKÝ (1811-1848), ruský literární kritik.

„Онегина можно назвать энциклопедией русской жизни и в высшей степени народным произведением.“¹³⁰

Ve třicátých letech začal Alexandr Puškin přispívat do časopisu Litěraturnaja gazeta a v té samé době sledujeme posun od básnických děl více k próze. K nejvýznamnějším dílům v tomto žánru patří především novela *Kapitánská dcerka*, *Historie Pugačovovy vzpoury*, kde Puškin vystupuje v roli historika (ještě před tím, v roce 1829 napsal rovněž historickou poemu *Poltava*, která byla věnována osobnosti Petra Velikého a jeho vítězství nad Švédy). Dále jsou to poemu *Měděný jezdec*, román *Dubrovskij* a novela *Piková dáma*. Po zrušení Litěraturnoj gazety v roce 1836 Puškin založil přes potíže, spojené s kontrolou jeho tvorby, vlastní časopis, který dostal název *Sovremennik*, v němž vycházely práce samotného Alexandra Sergejeviče a také N. V. Gogola, P. A. Vjazemského, V. A. Žukovského a dalších. Přes to, že velkého úspěchu u čtenářů časopis nezískal a ještě k tomu měl Puškin finanční potíže spojené s vydáváním periodika, publikování nezrušil a do svého časopisu aktivně přispíval.

Posledním měsícům Puškinova života je věnována stat' J. Táborské v 48. ročníku Slovanského přehledu z roku 1962: *Jaké byly okolnosti Puškinova osudného souboje?*, v níž autorka vysvětluje příčiny básníkova tak závažného rozhodnutí vést souboj s d'Anthèsem. Původně to měl být souboj s baronem Heeckerenem, vyslancem a diplomatem u dvora Mikuláše I., ale car ho zakázal, neboť se obával ohrožení carské autority v důsledku jeho společenské rezonance. Puškin však jej chápal jako vlastní boj s carským pronásledováním a závislostí, s cenzurou a samozřejmě rovněž jako obranu osobní důstojnosti, proto příkaz nedodržel.¹³¹ „Já potřebuji, aby mé dobré jméno a čest byly nedotknutelný ve všech koutech Ruska, kde je moje jméno známo.“¹³² Souboj se konal a Puškin na následky zranění za dva dny poté, 29. ledna (podle nového kalendáře 10. února) zemřel. Téma smrti básníka dodnes přitahuje pozornost badatelů i řadových čtenářů, protože ne všechna tajemství jeho tak tragického skonu jsou vyřešena.

Články věnované životu a tvorbě A.S. Puškina se na stránkách Slovanského přehledu vyskytovaly zdaleka ne tak často, jako tomu bylo u L. N. Tolstého, a pokud se objevily, tedy převážně v souvislosti s oslavou výročí velkého spisovatele. Celkový počet článků o Puškinovi na stránkách časopisu Slovanský přehled je třicet jeden. První článek o Puškinovi

¹³⁰ В. Г. БЕЛИНСКИЙ, *Сочинения Александра Пушкина*, том 9, Москва 1948. Viz http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0200.shtml (ověřeno 7. 4. 2018).

¹³¹ Tady je třeba připomenout, že Natalja Gončarová často veřejným koketováním provokovala svého manžela a roztržka s baronem Heeckerenem vznikla právě z jeho nářeků na její údajnou nevěru. Takové zpochybnění role muže a básníka si sebevědomý Puškin nemohl dovolit.

¹³² J. TÁBORSKÁ, Slovanský přehled 48, 1962, s. 24.

se objevil hned v prvním ročníku v roce 1899, jeho autorem byl slavista Josef Máchal a byl nazván prostě *Aleksandr Sergejevič Puškin*. Popisuje se v něm tvůrčí cesta „prvního národního básníka ruského“ u příležitosti stého výročí narození, které si právě v roce 1899 literární svět připomínal. Tématu Puškinova jubilea byla věnována pozornost i ve druhém ročníku 1900-1901 ve stati J. Javorského.¹³³ K osobě Alexandra Sergejeviče se stránky Slovanského přehledu vracejí samozřejmě v roce 1937, kdy se připomínalo sto let od úmrtí spisovatele. Právě tyto články, které věnovaly pozornost velké oslavě tohoto výročí, považuji za důležité, neboť určovaly vnímání a vztah českého čtenářstva k osobě a tvorbě A. S. Puškina. Již na první stránce časopisu byla uvedena báseň M. J. Lermontovova¹³⁴ *Na smrt Puškinovu* z 9. 11. 1937. Dále následují připomínky brožury ruského vědce A. L. Bema *Světový význam Puškinův* s ukázkou jeho lyriky, kde autor bez popisu životních dat vysvětlil význam Puškina v rámci světové literatury. Stať přeložil Petr Kříčka. Je v ní rovněž oznámeno vydání vybraných spisů Puškinových v edici dvou ruských odborníků, kteří působili v Čechách: výše zmíněného A. Bema a R. Jakobsona. Na stránkách téhož 29. ročníku z roku 1937 můžeme najít stať o vydání práce *Věčný Puškin*, kterou publikoval S. S. Alexandrovskij ve spolupráci s básníkem Františkem Halasem a spisovatelem Františkem Kubkou. Roku 1937 vyšla také práce *Puškin pěvec svobody* Františka Táborského a V. Veresajeva *Život Puškinův*. V rozsáhlém vydání vybraných Puškinových děl byly zařazeny

¹³³ Na tomto místě, stejně jako v případě L. N. Tolstého uvádím statistické údaje o výskytu dalších článků věnovaných A.S. Puškinovi na stránkách časopisu Slovanský přehled, a to chronologicky v rozmezí let 1899-1980. Ročník 1, 1899, Jan Hanuš MÁCHAL, *Aleksandr Sergejevič Puškin*, s. 405, 459; ročník 2, 1900-1901, Jan JAVORSKÝ, *Puškinovo jubileum v ruské literatuře*, s. 51; ročník 3, 1901-1902, A. S. Puškin, *Исследования императорского университета имени Н.С. Сумцова* (Jan JAVORSKÝ), s. 51, Павел ЛАВРОВЪ, *Пушкин и его Славянте*, s. 51; ročník 5, 1902-1903, *Puškinovo jubileum*, s. 200; ročník 9, 1906-1907, *Пушкин и его современники. Материалы и исследования*, s. 282; ročník 10, 1907-1908; Alexandr JACIMIRSKIJ, *Vědecké vydání Puškinovy korespondence nákladem AK v redakci V.Saitova a kritické vydání spisů, Ruská literatura roku 1907*, s. 348; ročník 12, 1909-1910, *Сочинения Пушкина. Издание литературной академии наук*, s. 283; ročník 19, 1927, Waclaw LEDNICKI, *Aleksandr Puszkín*, studja, s. 464 (Antonín FRINTA); ročník 20, 1928, *Den ruské kultury (den narozenin Puškinových)*, s. 557; František TÁBORSKÝ, *Puškin: pohádky*, s. 640; ročník 23, 1931, Denis LJUBIMOV, *Dostojevskij o Puškinovi (z nevydaných pamětí účastníka Puškinovy oslavy)*, s. 81-85, 615, 639, Сергей СЕРАЦИН, *Пушкин и Музыка. Опыт выявления литературно-музыкальной проблемы*, s. 615 (Josef. Hostovský); ročník 24, 1932, Josef HOSTOVSKÝ, *Výstava „Puškin a jeho doba“*, slovanský ústav v budově NM v Praze, s. 254; ročník 28, 1936, *Československé překlady z ruské beletrie*, s. 364, Antonín FRINTA, *Sté výročí A.S. Puškina*, s. 304; ročník 29, 1937, Alfred BEM, *Světový význam Puškinův*, s. 31, Josef TÁBORSKÝ, *Puškin pěvec svobody*, s. 137, STEFANESCU-SENGHI, *Puškin či Romani*, s. 63, Grigorij TVOŠIN, *Puškin i psychologija tvorčestva* (Josef HOSTOVSKÝ), s. 228, 268, Sergej UMANEC, *Puškinskije vejanija v češskoj literaturo* (Antonín FRINTA), s. 230, Vladimír VERESAJEV, *Život Puškinův* (Antonín. FRINTA), s. 137; ročník 30, 1938, *Potomci ruských spisovatelů*, s. 227, A. S. Puškin: *Eugen Oněgin, román ve verších*. Přeložil Jiří HORA (vybrané spisy sv. II. v Praze 1937), s. 266, *Puškinova výstava v Moskvě*, s. 415; ročník 35, 1949, Andrej ŽUKOV, *Veliký ruský básník*, s. 1, *Puškin v lidovém umění*, s. 4, Vladimír VINOGRADOV, *Puškin, tvůrce ruského spisovného jazyka*, s. 5, Julius DOLANSKÝ, *Puškin a Slovanstvo*, s. 8, Rudo BRTÁŇ, *Puškin a Slováci*, s. 11 *Puškinovy oslavy, výstavy o životě Puškina v Praze*, s. 26, Vladislav VOJDIN, *Nové poznatky o Puškinovi*, s. 30; ročník 48, 1962, Jana TÁBORSKÁ, *Jaké byly okolnosti Puškinova osudného souboje*, s. 20.

¹³⁴ Michail Jurjevič LERMONTOV (1814-1841), ruský básník, dramatik, představitel romantismu v literatuře.

práce jako *Měděný jezdec*, *Piková dáma* nebo *Kapitánská dcerka* v překladu P. Papáčka. Alfred Bem a Roman Jakobson opatřili výbor poznámkovým aparátem a komentářem. Rovněž z kulturních zpráv se můžeme dozvědět, že Puškinovy oslavy se konaly po celé Československé republice, v Národním divadle byla poprvé 27. února provedena tragédie *Boris Godunov* v překladu Otokara Fischera a na závěr oslav se konal literární večer, který byl uspořádán v sále Slovanského ústavu Filozofické fakulty UK.¹³⁵

Poté se setkáváme s velkým množstvím článků u příležitosti dalšího významného jubilea, sto padesátého výročí narození Puškina v roce 1949. Několik velkých statí bylo věnováno vztahu Alexandra Sergejeviče k Slovanstvu. Ve studii *Puškin a Slovanstvo* se kupříkladu můžeme dozvědět, že ze všech slovanských národů měl spisovatel nejbliže k Srbům, protože během svého vyhnanství v Oděse a Besarábii se s nimi setkával, navazoval s nimi dobré vztahy a dokonce se naučil i srbsky. (Puškina opravdu můžeme pokládat za polyglota, protože v různé míře ovládal víc než deset jazyků, včetně arabštiny, latiny, řečtiny, církevní slovanštiny, turečtiny, a to nemluvíme o angličtině, francouzštině, němčině a španělštině.) Co se týče jeho vztahu k Čechům, nikdy tady nepobýval, ale české knihy dostával od svého ctitele – Václava Hanky, který spisovatele seznámil s tzv. Rukopisy (královédvorským a zelenohorským), a z *Libušina soudu* Puškin převzal postavu kněžny Libuše.¹³⁶ Ve stati Vladimíra V. Vinogradova *Puškin, tvůrce ruského spisovného jazyka* autor rozebral, jak spisovatel ovlivnil, obohatil ruskou řeč, zbavil ji zbytečných cizích prvků a s pomocí využití a směšování různých stylů vytvořil „jazyk všeobecně srozumitelný“.¹³⁷

České překlady Puškina se začaly objevovat ještě za života básníka. První byla přeložena poema *Cikáni*, a sice Janem Slavomírem Tomičkem; vyšla v časopisu *Čechoslav* v roce 1830-1831.¹³⁸ Puškin inspiroval i české obrozence, jako byli J. Kollár a P. J. Šafařík, svým „svobodným duchem“ a láskou k domovu, národu. Jedním z prvních českých překladatelů Puškina byl Václav Čeněk Bendl¹³⁹, který z hmotné bídy musel vstoupit do kněžského semináře v Českých Budějovicích a aby tento úděl přežil, doslova se vrhl na překlad Puškina a za čtyři roky přeložil sedm tisíc veršů, které vyšly v letech 1859- 1860 ve dvou svazcích v Písku.¹⁴⁰ V prvním byly překlady *Bachčisarajská fontána*, *Cikáni*, *Poltava*, *Kavkazský zajatec*, ve druhém svazku vyšel první český překlad *Evžena Oněgina* a *Borise*

¹³⁵ Alfred Ludvíkovič BEM, *Světový význam Puškinův*, Slovanický přehled, 29, 1937, s. 98.

¹³⁶ Julius DOLANSKÝ, *Puškin a Slovanstvo*, Slovanický přehled, 35, 1949, s. 10.

¹³⁷ Vladimír Viktorovič VINOGRADOV, *Puškin, tvůrce ruského spisovného jazyka*, Slovanický přehled, 35, 1949, s. 5.

¹³⁸ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 42.

¹³⁹ Václav Čeněk BENDL (1832- 1870), český duchovní, básník, překladatel.

¹⁴⁰ Dagmar BLÜMLOVÁ, *Sto tváří z jihočeské kulturní historie*, Pelhřimov 2000, s. 64.

Godunova.¹⁴¹ Další překlady Puškinových děl se začaly objevovat v osmdesátých letech devatenáctého století. Eliška Krásnohorská¹⁴² přeložila v roce 1905 *Borise Godunova* a Václav Alois Jung¹⁴³ v roce 1892 přeložil *Evžena Oněgina*. Na stránkách Slovanského přehledu jsme viděli, že většinu článků o Puškinovi napsal či do češtiny přeložil František Táborský¹⁴⁴, který na oslavu stého výročí úmrtí spisovatele v roce 1937 vydal českou monografii *Puškin pěvec svobody*. Z jeho překladatelské dílny vyšly rovněž kvalitní překlady Puškinových pohádek, které byly poprvé vydány knižně v roce 1930.¹⁴⁵

Na tomto místě bych v návaznosti na pojednání o českých překladech Alexandra Sergejeviče Puškina chtěla uvést vlastní ruské vnímání možnosti jinojazyčných překladů tohoto básníka. Podle mého názoru, i přes to, že budou zachovány všechny literární parametry včetně versologických, není možné v úplnosti převést celé spektrum barevnosti, šťavnatosti a krásy Puškinovy řeči. Jistě to platí i u všech ostatních jazyků, protože rodný jazyk je se svým mluvčím vždycky spjat i jinými než jazykovými pouty, je v něm celý kontext národní paměti s její historií a kulturou. Puškinova tvorba doprovází život skoro každého ruského člověka od jeho začátku až do konce. Pohádky *o Rybáři a rybce*, *o Mrtvé princezně a sedmi bohatýrech* a další si všichni z nás osvojili v útlém dětství, každý z nás se ve škole učil nazpaměť prolog k *Ruslanovi a Ludmile*, každý aspoň v základních rysech zná příběh *Evžena Oněgina* a dopis Taťány Oněginovi jsme se ve vyšších třídách učili rovněž z paměti. Puškin je pro ruského člověka opravdu nezastupitelná osobnost. Jeho jméno zná úplně každý. V Rusku existuje obrovská popularizace jeho děl, životních příběhů, třeba jeho souboj s d'Anthèsem je velice populární záležitostí. Pro nás Rusy je opravdu národním básníkem s velkým písmenem N, který se v naší kultuře objevil zčista jasna jako zázrak, metaforicky řečeno, jako úžasný květ nečekaně vyrostlý na hnojišti. Puškin byl prvním ruským básníkem, který zjevil světu podobu a hloubku ruské duše, nesnadno uchopitelné ruské povahy, představil melodii ruského jazyka, který zdokonalil a přidal mu nebývalou něžnost i ostrost. Ukázal vesmír ruského národa ostatním lidem.

V Rusku skoro v každém městě najdeme ulici pojmenovanou básníkovým jménem, podle něj se jmenuje hlavní muzeum státu, v centru Moskvy stojí obrovský Puškinův pomník, jeho postava jakoby na nás dole shlížela a poslouchala, o čem mluvíme. Jako další příklad popularity básníka mohu uvést anketu z roku 2008, která byla provedena na federálním

¹⁴¹ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 44.

¹⁴² Eliška KRÁSNOHORSKÁ (1847-1926), česká básnířka, spisovatelka a překladatelka.

¹⁴³ Václav Alois JUNG (1858-1927), český překladatel, novinář.

¹⁴⁴ František TÁBORSKÝ (1858-1940), český spisovatel, překladatel.

¹⁴⁵ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 46.

televizním kanále, kde Rusko mohlo zvolit své nejvýznamnější historické jméno. Na druhém místě se umístil Alexandr Sergejevič (na prvním byl Pjotr Arkad'jevič Stolypin¹⁴⁶), což dokazuje skutečnost, že v myslích ruských lidí zaujímá místo daleko před ostatními spisovateli. Jsem přesvědčena, že pokud se na ruské ulici náhodných chodců dotážeme na jména tří významných ruských spisovatelů (uvádím to již v případě Lva Tolstého), téměř každý uvede na prvním místě Puškina.

V Čechách Puškin jistě představoval srozumitelný hlas ruského romantismu, českou veřejnost oslovovala jeho inspirace folklorem a národní aspekt, jistě byla přitažlivá i vášnivost jeho díla, která německým romantikům, kteří českou kulturu ovlivňovali, chyběla. Ve 20. století již nebyl u čtenářů a autorů Slovanského přehledu ani celkově v zemi tak populární, jak jsme to viděli na příkladu Lva Nikolajeviče Tolstého, avšak právě Alexandr Puškin se silou svého básnického slova dotýká zásadních strun duše každého vnímavého člověka, takže takto disponovaný čtenář k němu nemůže zůstat lhostejný.

¹⁴⁶ Pjotr Arkad'jevič STOLYPIN (1862-1911), ruský předrevoluční politik a ministerský předseda Ruska v letech 1906-1911.

3. 4. Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Fjodor Michajlovič Dostojevskij se narodil 30. října (podle nového kalendáře 9. listopadu) v roce 1821 v Moskvě, v rodině podrážděného, krutého, soukromého vojenského lékaře Michaila Andrejeviče, který zajišťoval živobytí osmi dětem a manželce tím, že pracoval v nemocnici pro chudé lidi (nějakou dobu bydleli členové rodiny ve druhém křídle budovy nemocnice). Poté zakoupil Michail Andrejevič malý statek s několika dušemi. Během studia životopisu spisovatele jsem z knihy R. Parolka a J. Honzíka *Ruská klasická literatura* zjistila zajímavý moment, že otec Fjodora Michajloviče byl zabit svými nevolníky, protože s nimi krutě zacházel.¹⁴⁷ Pokud se vrátíme na stránky ruské učebnice z hodin literatury a obrátíme se k ruským monografiím o Dostojevském¹⁴⁸, najdeme jednu větu o tom, že Michail Andrejevič byl zabit za nevyjasněných okolností, což dokazuje fakt, že tato událost byla skrytá a nešířila se, zmiňují to i výše uvedení čeští autoři.¹⁴⁹ Přesto, že Fjodora Michajloviče odmalička obklopovalo „ovzduší nemocnice pro chudé, odstrašující bídy a scény útlaku“,¹⁵⁰ v jeho dětství byly i kladné okamžiky, jako například seznámení se světem literatury. Rodina měla doma knihovnu, kde se mohl Dostojevský ponořit do prací N. M. Karamzina, A. S. Puškina, V. A. Žukovského, N. V. Gogola či do děl cizích autorů, jako byli Honoré de Balzac, Charles Dickens a další, ale první kniha, s kterou se seznámil a která se stala jeho nejoblíbenější po celý život – byla Bible.¹⁵¹ Matka Marija Fjodorovna měla úplně opačné vlastnosti než otec Fjodora Michajloviče, byla dobrá, nábožensky založená žena, ale nečekaně a předčasně zemřela v roce 1836, když bylo chlapci necelých šestnáct let. Po nedlouhých třech letech zemřel také otec, ale ještě stihnul poslat své starší syny do prestižního soukromého penzionátu, kde získali skvělé základní vzdělání. O smrti hlavy rodiny se spisovatel dozvěděl později, ve vojenském inženýrském učilišti, kam nastoupil v roce 1838. Tam sloužil do roku 1843 a během pěti let poznal krutost mikulášského režimu. Ztráta rodičů v něm, beztak již velmi nemocném muži, zanechala hluboké stopy a vyvolala další projevy

¹⁴⁷ R. PAROLEK – J. HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, s. 386.

¹⁴⁸ Сгров. Е. А. СОЛЮБЬЕВ, *Достоевский. Его жизнь и литературная деятельность*, Москва 1891, с. 10.

¹⁴⁹ Viz <http://vkl.asse.org/10-klass/uchebniki/literatura/vi-korovin-2012-chast-2/stranitsa-237>(ověřeno 13. 4. 2018).

¹⁵⁰ R. PAROLEK – J. HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, s. 384.

¹⁵¹ R. PAROLEK, *F. M. Dostojevskij*, Praha 1964, s. 16.

nemoci; trpěl celý život epileptickými záchvaty. S vojenskou kariérou Dostojevskij nepočítal, měl jasnou představu o tom, že chce odevzdat svůj život na literární pole působnosti.¹⁵²

Sledování literární cesty Dostojevského začalo od vydání jeho románu v dopisech *Chudí lidé* v časopisu N. A. Někrasova Pětěrburskij sbornik v roce 1846, který vyvolal velké pozdvižení ve společnosti. V příběhu bídného úředníka a švadlenky z petrohradského předměstí najdeme témata, jako jsou „malý člověk“, jeho vnitřní čistota a naopak jeho mravní úpadek, velká síla utrpení, které se i nadále v dílech Dostojevského budou vyskytovat. Téhož roku také vyšla, v časopisu Otěčestvennyje zapiski, díla *Dvojník*, *Pan Procharčín*, *Majitelka*. V roce 1848 vyšel sentimentální román *Bílé noci*. Nicméně, po takovém čtenářském a kritickém úspěchu (dílo mladého talentu velice ocenil kritik V. G. Bělinskij) soudobá společnost ztratila z dohledu nadaného spisovatele na celých deset let. Bylo to spojeno s tím, že Dostojevskij svého času navázal kontakty s utopickými socialisty, kteří byli soustředěni kolem literárního kroužku tzv. petraševců. Mnozí z nich sdíleli názory o proměně samoděržavného Ruska pomocí revoluce, někdo prostě jen studoval a propagoval literaturu francouzských utopistů. Dostojevskij věřil, že socialismus dosažený pomocí mravního zlepšení společnosti pomůže vytvořit „nového“ člověka nové epochy. Později byli všichni členové jmenovaného uskupení zatčeni a v roce 1849 odsouzeni k trestu smrti. Vzhledem k probíhajícím revolučním vlnám si car Mikuláš I. nepřál, aby z ciziny pronikaly nežádoucí myšlenkové proudy, a vláda se rozhodla zakonzervovat současný stav věcí. Byly zakázány knihy, které by mohly negativně ovlivnit nálady národa, existovala všeobecná cenzura, pronásledování svobodomyšlnějších osobností a posléze jejich posílání do vyhnanství. Ještě ve třicátých letech byla vyhlášena propagandistická idea „pravoslaví, samoděržaví a národnost,“ která měla za cíl ospravedlnit všechny monarchovy činy a rozhodnutí. Poprava členů kroužku včetně Dostojevského byla přímo na popravišti z carské milosti pozměněna na léta vyhnanství a galejnické práce.

Právě tady můžeme pozorovat velký obrat v dosavadním životě spisovatele. Na Sibíři Dostojevskij strávil čtyři roky, vsazen do želez onemocněl zánětem nervů a trpěl zhoršením epilepsie. Je jisté, že takové události nemohly nevyvolat duševní a názorový převrat. Lze říci, že v osudové chvíli na popravišti zemřel dřívější revolučně naladěný mladý spisovatel a zrodil se nový Dostojevskij – ten, který už si nepřál žádné změny a naopak vystupoval na obranu samoděržaví a cara, dokonce přiznal svoji „vinu“ a prosil panovníka o omilostnění. Tento postoj je docela pochopitelný, je těžké nezačít milovat režim, který člověka „zachránil“ před

¹⁵² R. PAROLEK – J. HONZÍK, *Ruská klasická literatura*, s. 388.

popravou: „To dlouhý, fyzický i mravně bezbarvý život mne zlomil.“¹⁵³ V roce 1854 byl Dostojevskij začleněn jako řadový voják do sibiřského batalionu, který se nacházel ve městě Semipalatinsk, kde pak od roku 1856 sloužil jako důstojník. Tady se poprvé v životě zamiloval do manželky místního politika – Marie Dmitrijevy, která měla dítě a byla nemocná tuberkulózou. Po smrti její prvního manžela v roce 1856 byli oddáni a do její smrti v roce 1864 (přes zalíbení Dostojevského v jiné ženě, o čemž bude řeč dále) byli spolu. Na Sibiři Dostojevskij napsal *Strýčkův sen a Ves Štěpančikovo* (1859). Téhož roku se přestěhoval s rodinou do Tveri, pak do Petrohradu, kde se teprve vrátil do běžného i společenského života. Zde publikoval *Zápisky z mrtvého domu*, těsně před osudovými událostmi roku 1861 v Rusku.¹⁵⁴ V této práci: „o životě trestanců, vystavených všemožnému útlaku a týrání v ponurých zdech káznice. Dostojevskij uměl odhalit lidské srdce a lidskou podobu i v tom nejhorším zločinci.“¹⁵⁵ V roce 1860 založil spolu se svým bratrem Michailem časopis *Vremja*, kde v roce 1861 vyšel jeho další román *Uražení a ponížení*, ale činnost periodika byla zastavena v roce 1863. Poté bratři Dostojevští založili časopis *Epocha*; když v roce 1864 zemřel Michail, do redakce přišli přátelé Fjodora Michajloviče, kritici A. A. Grigorjev a již zmíněný N. N. Strachov. V letech 1877-1878, 1880-1881 Dostojevskij vydával také časopis *Dněvník pisatelja*, kde publikoval vlastní spisy filozofického a historického zaměření.

Třetí období v Dostojevského tvorbě bylo ve znamení cest po Evropě; v roce 1862 pobýval v Drážďanech, Miláně, Paříži, Ženevě, Londýně, kde se osobně setkal s Alexandrem Ivanovičem Gercenem.¹⁵⁶ Poté vzniklo další dílo *Zápisky z podzemí* (1864). V 60. letech se Dostojevskij spolu s Černyševským a Někrasovem účastnil populárních literárních čtení, kde se seznámil s mladou obdivovatelkou svého díla Apolinarií Suslovou, s níž je pak na dlouhá léta spojila mučivá a silná vášeň. Jejich osobní drama se stalo základem pro syžet románu *Hráč* z roku 1867. Vzájemné pouto přetrvávalo i po sňatku Dostojevského s Annou Snitkinou; v tomto manželství se jim narodily čtyři děti.

Přelom šedesátých a sedmdesátých let devatenáctého století je obdobím největšího rozkvětu tvůrčí činnosti spisovatele. Během této etapy napsal svá nejslavnější díla: *Zločin a trest*, *Idiot*, *Běsi*, *Výrostek* a v letech 1879-1881 nedokončený román *Bratři Karamazovi*. Na tomto místě je třeba připomenout i známou *Řeč o Puškinovi*, kterou přednesl u příležitosti jubilejních oslav básníka v roce 1880. Této události byla věnována pozornost i na stránkách

¹⁵³ R. PAROLEK, *F. M. Dostojevskij*, s. 39.

¹⁵⁴ 19. února roku 1861 bylo v Rusku zrušeno nevolnictví.

¹⁵⁵ R. PAROLEK, *F. M. Dostojevskij*, s. 43.

¹⁵⁶ Alexandr Ivanovič GERCEN (1812-1870), ruský publicista, spisovatel, kritik.

zkoumaného Slovanského přehledu v 22. ročníku z roku 1931 u příležitosti padesáti let úmrtí spisovatele. Stať D. N. Ljubimova podává informaci o průběhu a obsahu přednášky, která byla převzata z nevydaných pamětí účastníka Puškinovy oslavy v roce 1880. Dostojevskij ve své řeči rozdělil tvorbu básníka na tři etapy, vyzdvihl postavu Taťány z *Evžena Oněgina* jako „krásný, kladný typ ruské ženy“¹⁵⁷ a zdůraznil, že „Puškin je něčím zázračným, do jeho doby nikde a u nikoho nevídaným. Byli geniové ohromné velikosti, různí Shakespearové, Cervantesové, Schillerové, ale není jediného, kdo by měl takovou schopnost reagovat na vše světové, jako Puškin. Tuto schopnost našeho národa sdílí se svým národem a pro to zejména je národním básníkem.“¹⁵⁸ Upozorňoval na to, že taková hnutí jako slavjanofilství a západnictví (které ho během jeho života vždycky zajímalo) jsou „pouhým naším nerozuměním,“¹⁵⁹ že se Rusko musí učit u Evropy, převzít od ní to nejlepší, ale zachovat přitom vlastní identitu. Snažil se překonat a vyvolat zrušení tohoto tradičního ruského dilematu.¹⁶⁰ Říkal, že „stát se skutečným Rusem, to znamená státi se bratrem všech lidí - všečlověkem.“¹⁶¹ Za rok po této řeči Fjodor Michajlovič zemřel na plicní krvácení ve věku šedesáti let.

Do českého prostředí začala díla Dostojevského výrazněji pronikat až v meziválečném období let 1918-1938. V Slovanském přehledu byl největší počet statí věnovaných Fjodoru Michajloviči po obnovení periodika v roce 1925. První zmínku o seznámení českých vzdělavců s tvorbou Dostojevského však najdeme již v roce 1845 po vydání *Chudých lidí*, a sice v korespondenci mezi V. Č. Bendlem a V. Hankou.¹⁶² Také české překladatelství reagovalo jako první v Evropě na jeho tvorbu; v roce 1862 byla v Rodinné kronice otištěna povídka *Polzunkov* z roku 1848.¹⁶³ Zajímavou událostí byl jistě krátký pobyt Dostojevského v Praze v roce 1869, byl jako jediný ze zde zkoumaných ruských spisovatelů v Čechách. Dostojevskij se během svého pobytu seznámil s politickými poměry v zemi, zajímala ho především otázka osudu Slovanů v rámci Rakousko-uherské monarchie, která se řešila na Slovanském sjezdu v roce 1867. Fjodor Michajlovič sdílel názor o možnosti spojení všech Slovanů pod jedinou záštitou silného Ruska, věřil v rozhodující postavení státu, v jeho poslání: „Po dlouhém hledání naše úloha patrně je v tom, vnést mír do evropských protiv; ukázat východisko evropské duši; vyslovit konečně slovo veliké harmonie bratské svornosti

¹⁵⁷ Dmitrij Nikolajevič LJUBIMOV, *Dostojevskij o Puškinovi*, Slovanský přehled 23, 1931, s. 82.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 83.

¹⁶⁰ M. ZADRAŽILOVÁ, *Ruská literatura*, s. 7.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 81.

¹⁶³ Tamtéž, s. 82.

podle zákona Kristova evangelia [...] Mluvím o bratrství lidí.“¹⁶⁴ Velký zájem však vyvolala smrt spisovatele v roce 1881, kdy se teprve po několika letech do rukou českého čtenářstva dostaly první překlady *Zločinu a trestu* z podnětu T. G. Masaryka a J. Penížka v Národních listech v roce 1883.¹⁶⁵ Satirické dílo *Strýčkův sen* v překladu J. H. Mejsnara vyšlo v roce 1882 a v roce 1888 byl Vilémem Mrštíkem přeložen román *Uražení a ponížení*. V letech 1891- 1922 byly vydány spisy Dostojevského v osmnácti svazcích v Ottově nakladatelství. Následně, v letech 1923-1929, vyšly další svazky v nakladatelství Kvasnička a Hampl. Začaly se objevovat i kritické analýzy tvorby Dostojevského, z nichž nejzávažnější příslušejí T. G. Masarykovi a F. X. Šaldovi, kteří věnovali velkou pozornost místu a významu spisovatele v literatuře.¹⁶⁶ Šalda kupříkladu v stati *Dostojevskij a jeho položení evropské* píše: „Figury Dostojevského jsou tvořeny zcela jinou metodou než figury románových mistrů západních. Cele z vnitra, z ohromné žízně životní, z nesmírného napětí a rozstupu duše.“¹⁶⁷

U příležitosti výše zmíněné oslavy padesátého výročí Dostojevského úmrtí mu byl na stránkách Slovanského přehledu z roku 1931 věnován největší počet příspěvků. Byly vydané nejen vzpomínky účastníka průběhu přednášky o Puškinovi, které se Dostojevskij zúčastnil, ale také popsán vztah T. G. Masaryka k F. M. Dostojevskému (J. Hromádka). Pozornost si zaslouží článek *Památka Dostojevského v SSSR*. V něm publicista, pedagog a překladatel Jiří Hostovský, jehož literárněhistorickým zájmem byla především ruská klasická literatura, po první světové válce informoval českou veřejnost o sovětské literatuře, sledoval také ruskou emigrantskou literaturu a v zmíněné stati popsal současný vztah sovětské vědy k tvorbě Dostojevského, který byl naprosto negativní. Odhalit příčinu nelibosti sovětské vlády k Dostojevskému není těžké. Názory spisovatele na socialismus, liberalismus, kapitalismus jsou známé, nejednou je vkládal do úst svých postav. Kupříkladu ukázka z románu *Idiot*: „Русский либерализм не есть нападение на существующие порядки вещей, а есть нападение на самую сущность наших вещей, на самые вещи, а не на один только порядок, не на русские порядки, а на самую Россию. Мой либерал дошёл до того, что отрицает саму Россию, то есть ненавидит и бьёт свою мать.“¹⁶⁸ To do značné míry potvrzuje i aktuální dění v Rusku; současné Rusko téměř nic nevyrobí, živí se jen prodejem

¹⁶⁴ D. N. LJUBIMOV, *Dostojevskij o Puškinovi*, s. 84.

¹⁶⁵ D. KŠICOVÁ a kol., *Východoslovanské literatury*, s. 82.

¹⁶⁶ Tamtéž. T. G. MASARYK např. o Dostojevského opírá svůj výklad Ruska v jednom ze svých nejvýznamnějších spisů *Rusko a Evropa* – vycházel od roku 1915, kompletně až v devadesátých letech 20. století.

¹⁶⁷ František X. ŠALDA, *Dílo Dostojevského a jeho položení evropské*, in: Bohumil Svozil (ed.), *O předpokladech a povaze tvorby*, s. 314.

¹⁶⁸ Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ, *Идиот*, Ленинград 1974, s. 145.

ropy jiným zemím. Vládu nezajímá budoucnost, život a osudy lidí, všichni pečují pouze o vlastní komfort.¹⁶⁹

Jak již bylo uvedeno výše, články o F. M. Dostojevském se na stránkách Slovanského přehledu objevují nejméně často ve srovnání s ostatními dvěma sledovanými spisovateli.¹⁷⁰ Jejich celkový počet ve stanoveném časovém rozmezí je sedmnáct. První a nejrozsáhlejší článek věnovaný osobě Fjodora Michajloviče Dostojevského na stránkách Slovanského přehledu z let 1903-1904 se jmenuje *Ruští psychologové hrůzy* a je od Václava Dreslera. Stať nebyla napsaná u příležitosti nějakého výročí spojeného s životem spisovatele ani nesouvisela s aktuálním vydáním jeho spisů v češtině. Objevila se na prahu 20. století, v době, kdy česká společnost a zvláště kultura prožívala velké změny. Jejich literární počátky lze najít již v sedmdesátých letech 19. století v činnosti dvou významných sdružení, ruchovců a lumírovců,¹⁷¹ která se zamýšlela nad tím, jak se má dále rozvíjet česká literární tradice, buď se soustředit na národní rysy a tradice (ruchovci), nebo hledat oporu v cizích proudech (lumírovci). Na ně navázala tzv. generace devadesátých let, do které patřili například F. X. Šalda, Antonín Sova¹⁷², Josef Svatopluk Machar¹⁷³. Na základě jejich nových myšlenek, idejí a pohledu na tvorbu byl v roce 1895 napsán Manifest české moderny v roce, který formuloval poslání české literatury pro další období. Byl jistě inspirací i pro Dreslera, který ve svém článku rozebral nejvýznamnější díla jednotlivých etap tvorby Dostojevského, vyzdvihl jeho talent a schopnost analýzy skrytých lidských hříchů, vášní a strachu.

¹⁶⁹ K potvrzení výše řečeného uvádím odkaz na známou internetovou platformu Youtube, na stránku ruského opozičního politika Alexeje Anatoljeviče NAVAENÉHO, který na svém kanálu: <https://www.youtube.com/user/NavalnyRu> (ověřeno 24. 04. 2018), otevřeně vystupuje proti současné vládě a režimu.

¹⁷⁰ Následuje úplný přehled výskytu připomínek Dostojevského na stránkách Slovanského přehledu, a to chronologicky v rozmezí let 1899-1980: ročník 5, 1903-1904, Václav DRESLER, *Ruští psychologové hrůzy*, s. 210, 257, 311, 362; ročník 8, 1905-1906, *Národní a slovanské ideje Dostojevského*, s. 164; ročník 13, 1910-1911, *Z deníku spisovatele*, s. 142; ročník 16, 1913-1914, Baron Alexandr WRANGEL, *Vzpomínky na F. M. Dostojevského na Sibiře 1854 - 1856*, (Helena RŮŽIČKOVÁ-VAŇKOVÁ), s. 374; ročník 20, 1928, *Slovanské hry na pražských jevištích*, s. 151, Alfred BEM (přeložil J. HOSTOVSKÝ), *F. M. Dostojevskij, Sebrané spisy XXXVII- VIII*. Doplňky, s. 463, Alfred BEM, *Tajemství osobnosti Dostojevského*, s. 545; ročník 22, 1930, Alfred BEM, *О Достоевском. Сборник статей I*. Под редакцией А. Л. Бема, s. 67; ročník 23, 1931, Dmitrij LJUBIMOV, *Dostojevskij o Puškinovi* (z nevydaných pamětí účastníka Puškinovy oslavy), s. 81, 50. výročí od smrti Dostojevského, s. 154, Josef HROMÁDKA, *Dostojevskij a Masaryk*, s. 226, Slovanský repertoár českých divadel, s. 231, *Památka Dostojevského v SSSR*, s. 235; ročník 25, 1933, Леонид ГРОССМАН: *Пуштенбург - повесть о Достоевском* (Antonín FRINTA), s. 261; ročník 37, 1951, Julius DOLANSKÝ, *130 let od narození Dostojevského*, s. 409; ročník 42, 1956, Julius DOLANSKÝ, *Vzpomínáme na Dostojevského*, s. 49; ročník 48, 1962, Růžena GREBENÍČKOVÁ, *F. M. Dostojevskij, Nové pojetí jeho díla*, s. 293.

¹⁷¹ Ruchovci, sdružení českých spisovatelů kolem almanachu Ruch, který začal vycházet v roce 1868 u příležitosti položení základního kamene Národního divadla. Významní představitelé: Eliška KRÁSNOHORSKÁ, František TÁBORSKÝ, Josef HOLEČEK, Svatopluk ČECH. Lumírovci, sdružení českých spisovatelů kolem almanachu Lumír v 70. letech. Představitelé: Jaroslav VRCHLICKÝ, Julius ZEYER, Bohdan JELÍNEK.

¹⁷² Antonín SOVA (1864-1928), český básník.

¹⁷³ Josef Svatopluk MACHAR (1864-1942), český básník.

Další velká stat' vyšla k příležitosti oslav sto třiceti let narození Dostojevského, v roce 1951. Jejím autorem byl Julius Dolanský, který ve stručnosti připomněl etapy Dostojevského života a díla a konstatoval, že dosud je v Sovětském svazu „dostojevština“ likvidována. Další článek téhož literárního vědce se objevil v roce 1956 a jmenoval se *Vzpomínáme na Dostojevského*. Přišel do doby po XX. sjezdu KSS, kde byl odhalen nejen kult osobnosti Stalina a odsouzeny politické zločiny, ale také byl „rozptýlen kult osobnosti Dostojevského“ a dalších dříve zakázaných jmen.¹⁷⁴ Nová etapa přinesla mimo jiné oslabení ideologické cenzury, nejen v Sovětském svazu, ale i v druhých státech tzv. Východního bloku, což mimo jiné vyvolalo i znovuoživení zájmu o Dostojevského v Čechách. Poslední velký článek v zkoumaném časovém rozmezí vyšel z pera R. Grebeníčkové v roce 1962: *F. M. Dostojevskij, Nové pojetí jeho díla*. Byl odrazem kulturního uvolnění v Čechách, které přineslo větší tvůrčí svobodu myšlení a ještě větší oslabení cenzury.

Pro konfrontaci nyní uvádím ruskou realitu „problému Dostojevskij“, vycházím při tom ze zkušeností dvou generací mé rodiny i svých.¹⁷⁵ Není tak docela pravda, že byl Dostojevskij zakázán po celou dobu existence Sovětského svazu a nebyl vydáván. Za času mých prarodičů, kteří chodili do školy ve čtyřicátých letech, bylo spisovatelovo jméno zcela vymazáno ze studijních plánů. V době po vítězství ve druhé světové válce, v době celostátní politiky ateismu, všudypřítomného oslavování revoluce a kultu Stalina nemohla tehdejší vláda a strana povolit čtení spisovatele, jehož názor na revoluci a socialismus byl zcela negativní, který naopak vyzýval k příklonu k Bohu a křesťanské pokoře. Ve školách a institucích se Dostojevskij znovu objevil až v šedesátých letech 20. století, za školního času mých rodičů, v době vlády generálního tajemníka Leonida Iljiče Brežněva. Dostojevskij byl znovu probírán i přes nechuť vedení státu, protože na povrch společenského vědomí znovu vyplynulo, že jeho poselství překračuje literární horizont a zasahuje mnohem hlouběji, než by se mohlo zdát na první pohled. Dostojevského prostě nelze vymazat z povědomí ruského člověka. Nevole vládnoucích kruhů však mohla obrátit tvorbu Dostojevského v rámci svých ideologických cílů do opačného úhlu pohledu. Ukázat, jak přes své chybné postoje Dostojevskij přece jen k revoluci a socialismu směřoval, že se všechno vyvíjelo jinak. A tak se stalo, že skoro v každé rodinné knihovně bylo možné a dodnes je možné najít alespoň jednu jeho knihu. Jinou otázkou je, zda na ní bude nános prachu, nebo zda bude čtena před spaním.

Osobnost Fjodora Michajloviče Dostojevského je v současném Rusku stále velice složitou záležitostí. Pokud jde o moji školní docházku, nevzpomínám si, že bychom důkladně

¹⁷⁴Růžena GREBENÍČKOVÁ, *F. M. Dostojevskij, Nové pojetí jeho díla*, Slovanský přehled 48, 1962, s. 293.

¹⁷⁵Srov. rodinný archiv autorky, záznamy rozhovorů s členy rodiny.

probírali jeho díla a životopis. Samozřejmě, že v rámci studia byl nejzajímavějším setkáním se spisovatelem „rozbor“ díla *Zločin a trest*. Skoro každý z nás zná fabuli: Raskolnikov zabije sekerou starou lichvářku kvůli penězům a pak následuje dlouhá psychologická analýza. Avšak téměř s jistotou bych mohla prohlásit, že ani polovina obyvatel v současném Rusku nepřečetla Dostojevského od prvního do posledního písmenka. Slyšela jsem dokonce, že se teď se probírá otázka o vynechávání tvorby spisovatele ze studijního plánu, protože se vládě zdá, že je to pro školáky příliš náročná četba. Na jedné straně s tím souhlasím, protože nikdo z nás (mluvím o svých spolužačkách ve škole) nezvládl svého času ani jedno jeho dílo. Pro většinu patnáctiletých výrostků nejsou témata, kterých se Dostojevskij dotýká, pochopitelná. Netýká se to samozřejmě všech. Z mého úhlu čtenářského pohledu vnímám Dostojevského jako četbu náročnou tím, kolik smyslu a tázání se do ní autor snažil vložit, na úkor emocí, které jsou dnešnímu mládí bližší. Fjodor Michajlovič, opět s pomocí metafory řečeno, vykopal duševní jámu a kopal ji, kopal co možná nejhluběji. Děj a další prozaické složky ponechal stranou. Z toho vyplývá závěr, že když se patnáctiletý školák setká s takovou náročnou, nepochopitelnou, suchou, hrozivou četbou, je pravděpodobné, že si ten pocit skoro každý odnese i do dospělého života, a bude už jen otázkou času, jestli se ve svém zralém věku k Dostojevskému vrátí, či nikoliv.

Závěrem lze říci, že Dostojevského buď ruský člověk zbožňuje, vidí odraz svého nitra v jeho dílech, rozumí každému napsanému slovu a popsánému citu, nebo nepochopí spisovatele vůbec, má z něho jen pocit strachu a beznaděje. Můžeme se také obrátit na výtvarné umění a konfrontovat dva obrazy: jeden od českého expresionisty Emila Filly *Čtenář Dostojevského* a druhý od ruského malíře Ilji Glazunova *Věčná Rossija*.¹⁷⁶ Fillův obraz z roku 1907 dokazuje, že podobné destruktivní vnímání se týká i českého prostředí; zhroubená postava na něm je jednoznačným svědectvím, že to opravdu není spisovatel pro každého. Role Dostojevského na monumentálním plátně Glazunova z roku 1988 ukazuje specificky ruskou, ideologicky zabarvenou pozici spisovatele: Dostojevskij, spolu se světci a dětmi-nadějí je centrem pravoslaví, a tedy i Ruska.¹⁷⁷ Z pozice čtenáře však i dnes bude spíš platit více než sto let stará Fillova verze - těžko být ze spisovatelova poselství nadšen, pokud dokáže odhalit všechny naše hříchy a běsy. Současný život je i tak plný hrůzy, smutku a problémů, takže vzniká dojem, že – alespoň v Rusku – hodně lidí považuje tvorbu Dostojevského spíše jako důkaz toho, že jsou dobře intelektuálně vybaveni a mají čím

¹⁷⁶ Viz přílohy číslo XI a XII.

¹⁷⁷ Za Dostojevským na obraze následuje Puškin, zatímco Lev Tolstoj je umístěn po straně zástupu ruských osobností, v gestu vychovatele, který usměrňuje.

podpořit rozhovor o klasické ruské literatuře. Jsem však přesvědčena, že většina lidí v současné době dává přednost více optimistickým, život potvrzujícím dílům.

Závěr

Cílem dané kvalifikační práce bylo zjistit, jaký prostor byl věnován ruské literatuře na stránkách časopisu *Slovanský přehled* v časovém úseku od založení periodika (1899) až do osmdesátých let dvacátého století. Zaměřila jsem se na rozbor tří nejvýznamnějších a nepopíratelných pilířů ruské klasické literatury: Lva Nikolajeviče Tolstého, Alexandra Sergejeviče Puškina a Fjodora Michajloviče Dostojevského. Důvodem pro jejich výběr byla nejvyšší frekvence výskytu statí, článků a zpráv věnovaných jejich životu a tvorbě v sledovaném periodiku v průběhu vymezeného časového intervalu. Tento úsek zahrnující téměř osm desítek let byl dostatečným rozpětím pro uchopení co nejširšího kulturně historického kontextu. Na příkladech interpretace zmíněných spisovatelů jsem tak kromě autorských přístupů k jednotlivým příspěvkům mohla sledovat i křivku vývoje zájmu o ruskou literaturu a souvislosti s její propagací prostřednictvím překladů či výstav, to vše v závislosti na proměnách kulturně politického vývoje v českém prostředí ve dvacátém století. Takto pojatou českou recepci ruské literatury jsem průběžně porovnávala s osobním vnímáním ruské literatury, tak jak je ve mně zformovala vlastní čtenářská zkušenost, rodina a studium na jedenáctileté škole v Rusku.

V první části práce jsem věnovala pozornost vývoji českého rusofilství, na který navazuje analýza hlavního pramene předkládaného textu – časopisu *Slovanský přehled*. Prozkoumala jsem proměnu skladby periodika během zvolených dekad a jeho redakcí. Zjistila jsem, že prostor pro téma ruské literatury na stránkách časopisu byl více méně nepřetržitý a poměrně značný. Největší zájem o ruskou literaturu připadá na období před první světovou válkou; poté byla činnost periodika zastavena až do roku 1925. Tato první, nejsilnější vlna zájmu souvisela především s osobností Lva Nikolajeviče Tolstého. Sledování recepce jeho života a tvůrčího odkazu v Čechách a v Rusku je věnována samostatná podkapitola druhé části předkládané práce. Během analýzy jsem zjistila, že v Čechách byl Tolstoj více vnímán jako náboženský reformátor, jeho spisy věnované náboženské tematice zde přitahovaly mnohem větší zájem než jeho umělecká díla, kterých se sám spisovatel ke konci života zřekl. V Rusku kvůli státní ideologii, propagandě a historickému vztahu státu a pravoslavné církve byl Tolstoj zcela opomenut jako člověk, který vytvořil a osobním životem vyjádřil vlastní pojetí víry, za něž byl z pravoslavné církve exkomunikován. V dnešním demokratickém Rusku se situace skoro nezměnila. Uvažovat na téma náboženství má jakýsi nežádoucí odstín, nelze otevřeně kritizovat a mluvit v negativním významu o víře, Bohu, dogmatech a činnosti popů, protože se to může dotknout citění věřících lidí. Lev Tolstoj je proto v Rusku víc znám

a ceněn jako filozof, velký spisovatel, k němuž přísluší celosvětové uznaná díla jako *Anna Karenina* a *Vojna a mír*, která významně obohatila pokladnici světového kulturního dědictví. Na celém území Ruské federace můžeme najít jen 14 pomníků, bust a pamětních desek dohromady, které byly vytvořeny na počest tohoto spisovatele, což poukazuje na fakt nevelké chuti vlády k celostátnímu rozšíření jeho zvěčněného obrazu v kameni. Pokud jde o českou recepci díla Tolstého, snažila jsem se zmapovat rovněž české překlady jeho děl, oslavy jubileí uspořádaných u příležitosti výročí narození či úmrtí a v tomto světle jsem sledovala odpovídající příspěvky na stránkách Slovánského přehledu.

Následující podkapitola druhé části práce je zaměřena na zkoumání souvislostí recepce tvorby Alexandra Sergejeviče Puškina. Pohled očima českého čtenáře časopisu Slovánský přehled je opět porovnáván s tradiční ruskou recepcí spisovatele. Na stránkách výše zmíněného periodika lze zájem o Puškina vysledovat pouze v souvislosti s jubilejními příležitostmi (výročí narození či úmrtí), které literární svět jakékoliv kultury nemohl obejít. Puškin v Čechách ovšem nebyl tak silně uznáván, jak jsme to sledovali na příkladu Lva Tolstého. Menší zájem o jeho tvorbu souvisel také s tím, že její úplné pochopení naráželo na problémy s překlady jeho děl, které nedokázaly dokonale zachytit „ruskou tóninu“ jeho poezie. Avšak právě Puškin otevřel, jako první ruský básník, celému světu mnohostrannost ruské duše s její zvláštní kulturou, jazykem a mentalitou. Nemohl tedy nezaujmut českou společnost takovýto národní aspekt jeho tvůrčí činnosti. Pokud jde o sledování recepce děl A. S. Puškina, české čtenářstvo bylo s jeho tvorbou seznámeno ještě za básnickova života prostřednictvím překladu Václava Čenka Bendla, případně dílčích překladů dalších dobových vzdělanců. V Rusku je naopak Puškin vnímán jako klíčová osobnost literatury a kultury vůbec, básník nejznámější, nejpopulárnější a pro ruský národ nejdůležitější. Jeho díla jsou široce popularizována, národní aspekt jeho děl akcentován. V každém, doslova v každém městě Ruské federace najdeme alespoň jeden Puškinův pomník či pamětní desku. Pokud je nalezneme i mimo hranice Ruska, většinou je budovali ruští obdivovatelé jeho tvorby.

Další podkapitola byla věnována osobnosti Fjodora Michajloviče Dostojevského. Zájem o jeho tvorbu, na rozdíl od Lva Tolstého, připadá především do meziválečného období (1918-1938). Drobné články o něm na stránkách Slovánského přehledu můžeme nalézt hlavně před rokem 1925, ty rozsáhlejší se začaly v periodiku objevovat po roce 1928. Bylo to spojeno nejen s příležitostmi oslav narození či smrti spisovatele, ale i s tím, že se ve větší míře začaly objevovat překlady jeho děl, což zase souviselo s Masarykovým zájmem o jeho filozofii a jeho snahou ruského autora představit české veřejnosti. Ruské vnímání tvorby a

života Dostojevského je velice obtížná záležitost a nese čistě subjektivní charakter, protože ve školách se jeho tvorba skoro neprobírá, což může překážet budoucímu zájmu u dospělého čtenáře.

Přes to, že v českém literárním bádání bylo sepsáno mnoho užitečných a cenných prací věnovaných tématu ruské literatury a zvláště osobnostem Lva Tolstého, Alexandra Puškina a Fjodora Dostojevského, domnívám se, že se mi podařilo v mé bakalářské práci zjistit, jak byli tyto výše zmínění spisovatelé vnímáni v českém prostředí, jak se jejich recepce měnila v souvislosti s kulturně politickými změnami (kupř. zájem o Tolstého v době první republiky nebo zájem o psychologii Dostojevského v čase uvolnění šedesátých let atp.). Podařilo se mi rovněž zjistit okruh osobností české kultury, které se ruské literatuře věnovaly jako redaktoři, překladatelé či literární historici. Za nezanedbatelný přínos práce považuji i srovnání zjištěného českého pohledu s tradičním ruským.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní prameny

Rodinný archiv autorky (záznamy rozhovorů, školní materiály)

Publikované prameny

Slovanský přehled 1899 - 1980.

Memoáry

BOROVSKÝ, Karel Havlíček, Obrazy z Rus, Praha 1949.

Beletrie

ДОСТОЕВСКИЙ, Михаил Фёдорович, Идиот, роман в четырёх томах, Ленинград 1974.

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič, Bratři Karamazovi, Praha 2009.

DOSTOJEVSKIJ, Fjodor Michajlovič, Zločin a trest, román o šesti částech a epilogu, přel. Jaroslav Hulák, Praha 1960.

ПУШКИН, Александр Сергеевич, Метель, в: Повести о любви, Минск 1975.

PUŠKIN, Alexandr Sergejevič, Boris Godunov, přel. Emanuel Frynta, Praha 1980.

PUŠKIN, Alexandr Sergejevič, Evžen Oněgin, román ve verších přel. Olga Mašková, Praha 1966.

PUŠKIN, Alexandr Sergejevič, Povídky, přel. Bohumil Mathesius a Emanuel Frynta, Praha 1955.

ТОЛСТОЙ, Лев Николаевич, Исповедь, Москва 1882.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič, Anna Kareninová, přel. Tat'jana Hašková, Praha 1978.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič, Po plese a jiné prózy, Praha 1975.

TOLSTOJ, Lev Nikolajevič, Kreutzerova sonáta přel. Zdeňka Psůtková, Praha 1974.

Internetové zdroje – učebnice, dokumenty, beletrie

oficiální stránka historického ústavu Akademie věd České Republiky:

[<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/slovansky-prehled.ep/>; ověřeno 30.1.2018]

Učebnice ruské literatury: [<http://vklasse.org>; ověřeno 26. 4. 2018]

Trestní zákoník Ruské Federace: [<http://www.uk-rf.com>; ověřeno 26. 4.2018]

Ústava Ruské federace, článek 28: [<http://constrf.ru/razdel-1/glava-2/st-28-krf>; ověřeno 3. 5. 2018]

Internetová platforma Youtube, stránka ruského opozičního politika Alexeje Anatoljeviče Navalného: [<https://www.youtube.com/user/NavalnyRu>; ověřeno 24. 4. 2018]

БЕЛИНСКИЙ, Виссарион Григорьевич, Сочинения Александра Пушкина, том 9, Москва 1948. [http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0200.shtml; ověřeno 7. 4. 2018]

БИРЮКОВ, Павел Иванович, Биография Л.Н.Толстого [<https://www.litres.ru/p-i-birukov-8316797/biografiya-l-n-tolstogo-tom-1-1-ya-chast/chitat-onlayn/>; ověřeno 23. 3. 2018]

Literatura

BARTOŠEK, Karel, Češi nemocní dějinami, Praha – Litomyšl 2013.

BENEŠ, Edvard, Úvahy o slovanství: hlavní problémy slovanské politiky, Praha 1948.

БЕРДЯЕВ, Николай Флександрович, О русской философии, Москва 1991.

BLAGOJ, Dmitrij Dmitrejevič, A.S. Puškin (život a dílo 1813 -1826), Praha 1952.

BLÜMLOVÁ, Dagmar, Sto tváří z jihočeské kulturní historie, Pelhřimov 2000.

BOUBÍN, Jaroslav, Petr Chelčický, myslitel a reformátor, Praha 2005.

ČERMÁKOVÁ, Olga, Lev Nikolajevič Tolstoj v českých překladech (Anna Kareninová), Opera Slavica, Brno 2000, 3, s. 22-25.

GAŽI, Martin, Cesty na Rus, Diplomová práce. Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 1997.

GAŽI Martin a kol., Názor, průzor, pozor na Rus. Proměny českého pohledu na Rusko, Tanvald 1996.

KALETA, Petr, Češi o Lužických Srbech, Praha 2006.

KOSMAN, Milan, Dějiny Polska, Praha 2011.

KŠICOVÁ, Danuše a kol., Východoslovanské literatury v českém prostředí do vzniku ČSR, Brno 1997.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Rusko a Evropa. Studie o duchovních proudech v Rusku, Praha 1996.

MASARYK, Tomáš Garrigue, Válka a revoluce, Praha 2008.

МЕРЕЖКОВСКИЙ, Дмитрий Сергеевич, Толстой и Достоевский, Москва 1928.

НЕКРАСОВ, Николай Алексеевич, Полное собрание сочинений и писем, том 10, Москва 1952.

NEŠPOR, Pavel, L. N. Tolstoj, In: Portréty, Praha 1971.

NOVÁK, Arne, Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny, Praha 1995.

PAROLEK, Radegast – Jiří, HONZÍK, Ruská klasická literatura, Praha 1977.

PAROLEK, Radegast, F.M. Dostojevskij, In: Portréty, Praha 1964.

ŘEZNÍK, Miloš, Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794-1864), Praha 2006.

ŠALDA, František Xaver, Po četbě Tolstého, in: Bohumil Svozil (ed.), O předpokladech a povaze tvorby, výbor z kritického díla, Praha 1978.

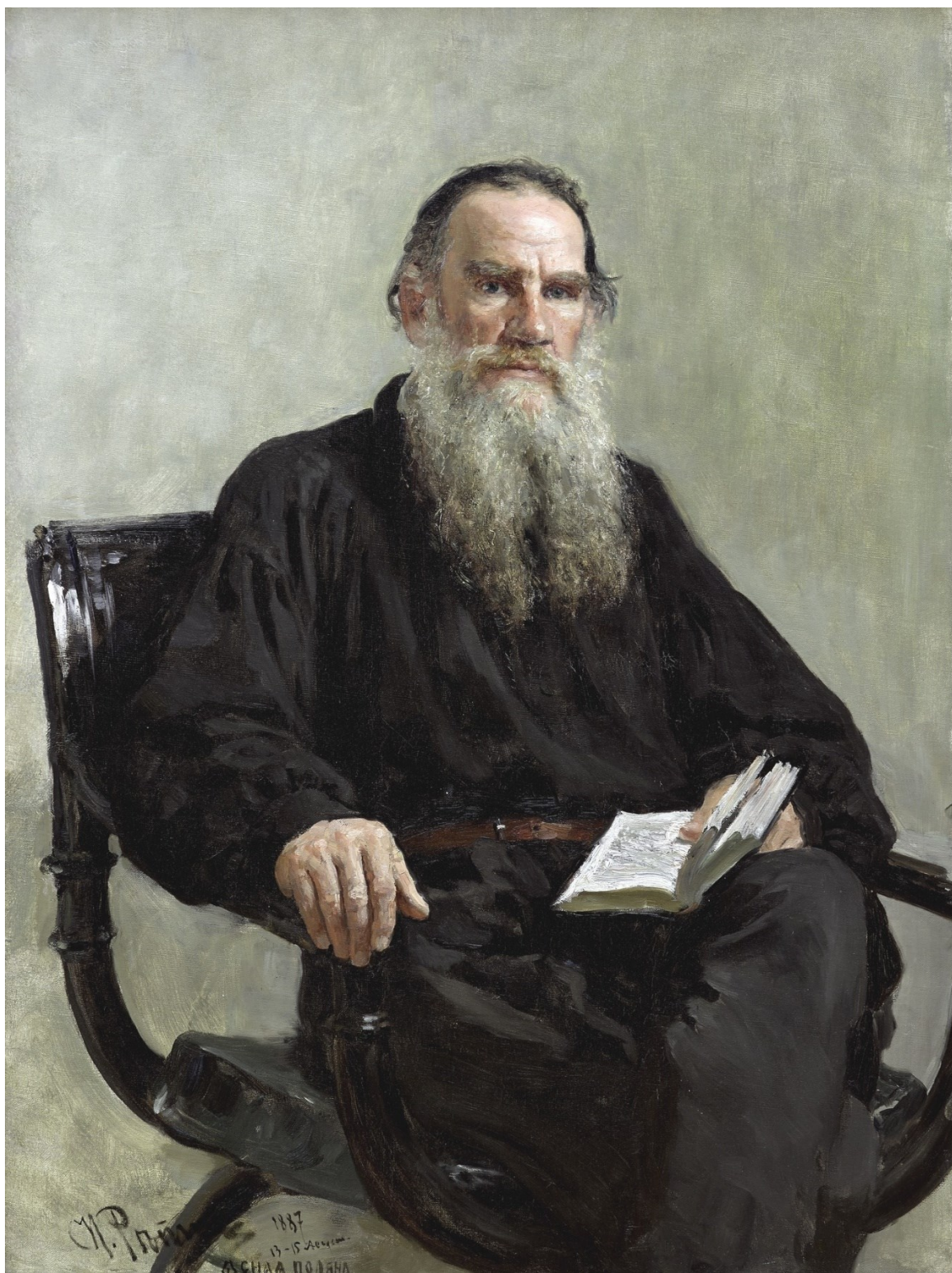
ŠALDA, František Xaver, Dílo Dostojevského a jeho položení evropské, in: Bohumil Svozil (ed.), O předpokladech a povaze tvorby, výbor z kritického díla, Praha 1978.

ZADRAŽILOVÁ, Miluše, Ruská literatura přelomu 19. a 20. století, Praha 1995.

Seznam příloh

- I. Ilja Repin: Portrét Lva Nikolajeviče Tolstého (1887).
[převzato z: <http://tolstoymuseum.ru/museums/funds/painting.php>].
- II. Orest Kiprenskij: Portrét Alexandra Sergejeviče Puškina (1827).
[převzato z: http://nearyou.ru/100kartin/100karrt_45.html].
- III. Vasilij Perov: Portrét Michaila Fjodoroviče Dostojevského (1872).
[převzato z: <https://www.tretyakovgalleryshop.ru/reproductions/Perov/005287.html>].
- IV. Obálka prvního ročníka časopisu Slovánský přehled z roku 1899.
- V. Obálka Slovánského přehledu z roku 1939.
- VI. Obálka Slovánského přehledu od roku 1955.
- VII. Obálka Slovánského přehledu z roku 1961.
- VIII. Ukázka článku věnovaného L.N.Tolstému.
- IX. Ukázka článku věnovaného A.S. Puškinovi.
- X. Ukázka článku věnovaného F. M. Dostojevskému.
- XI. Ilja Glazunov: Věčnája Rossija (1988).
[převzato z: <http://glazunov.ru/tvorchestvo/monumentalnye-raboty/raboty/1988-vechnaya-rossiya>].
- XII. Emil Filla: Čtenář Dostojevského (1907).
[převzato z : http://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.O_3190].

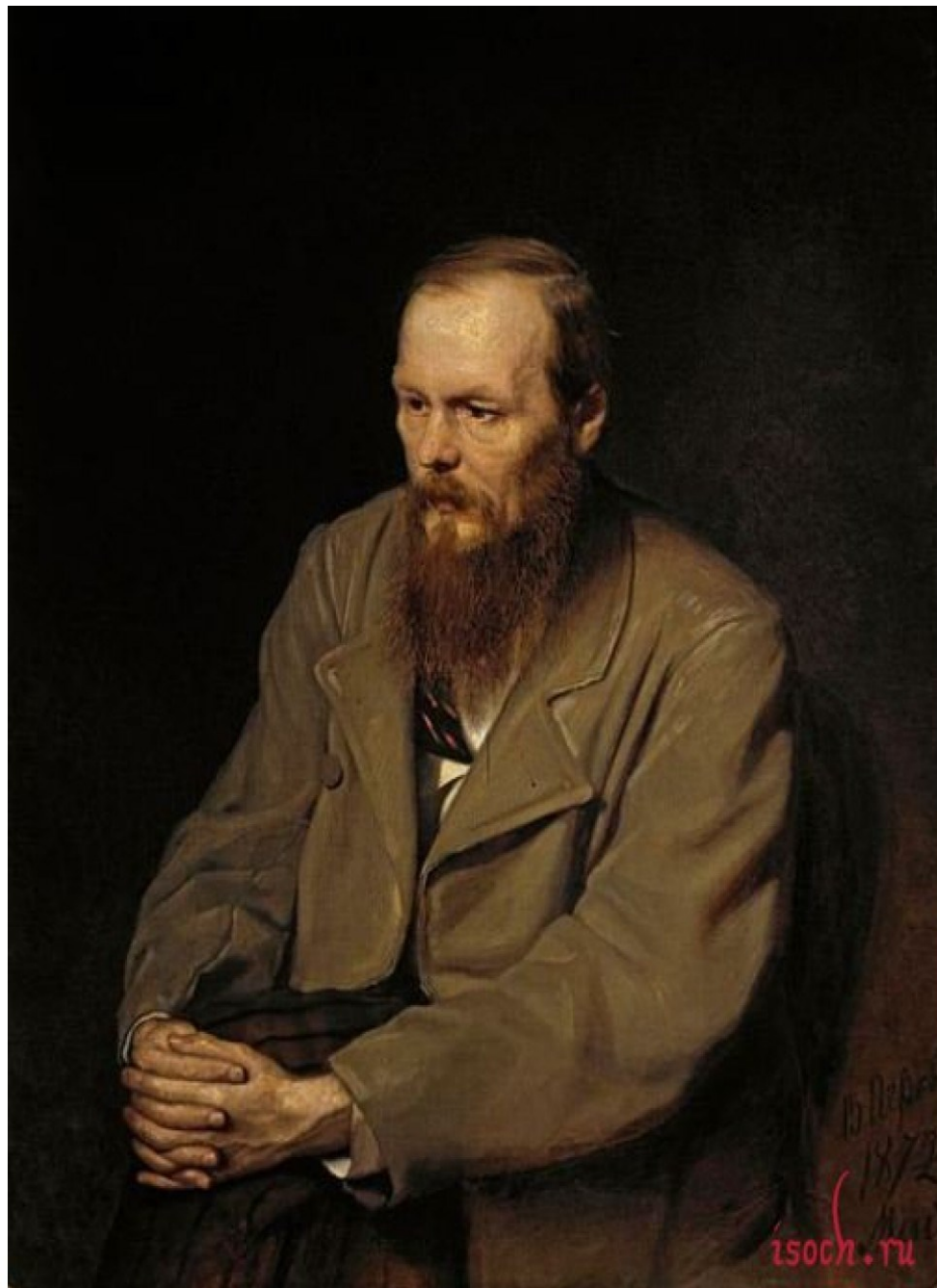
Příloha I

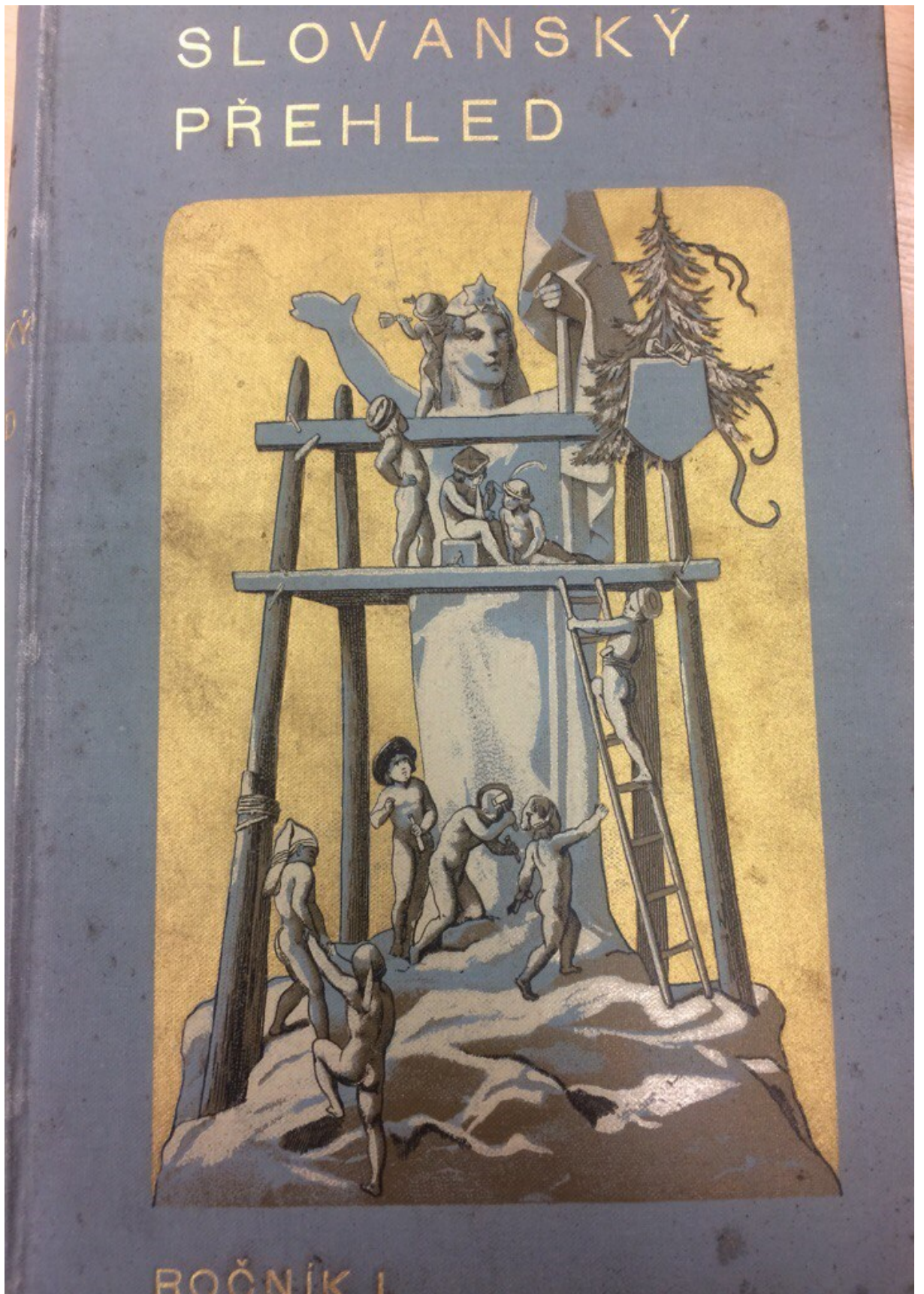

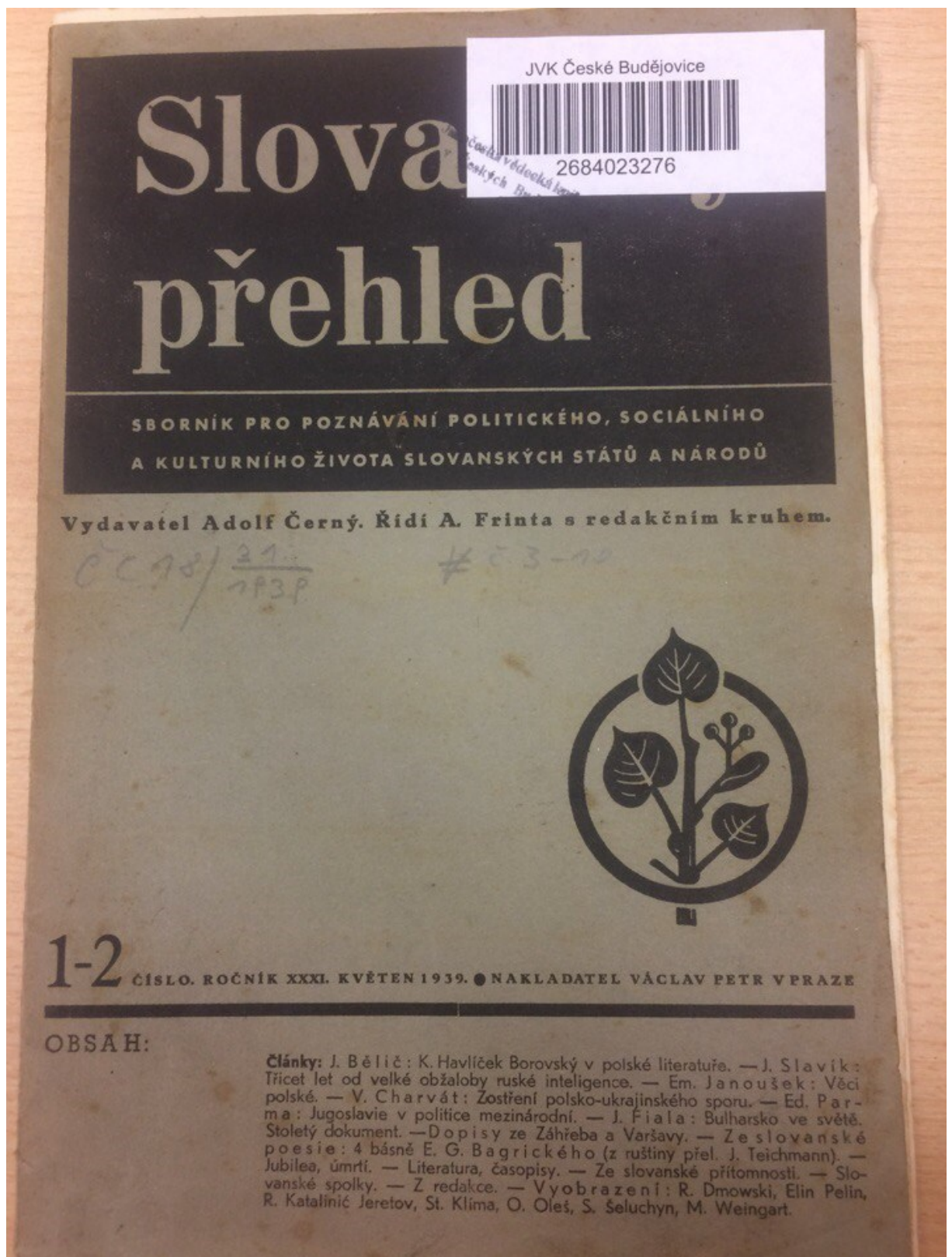
Příloha II.

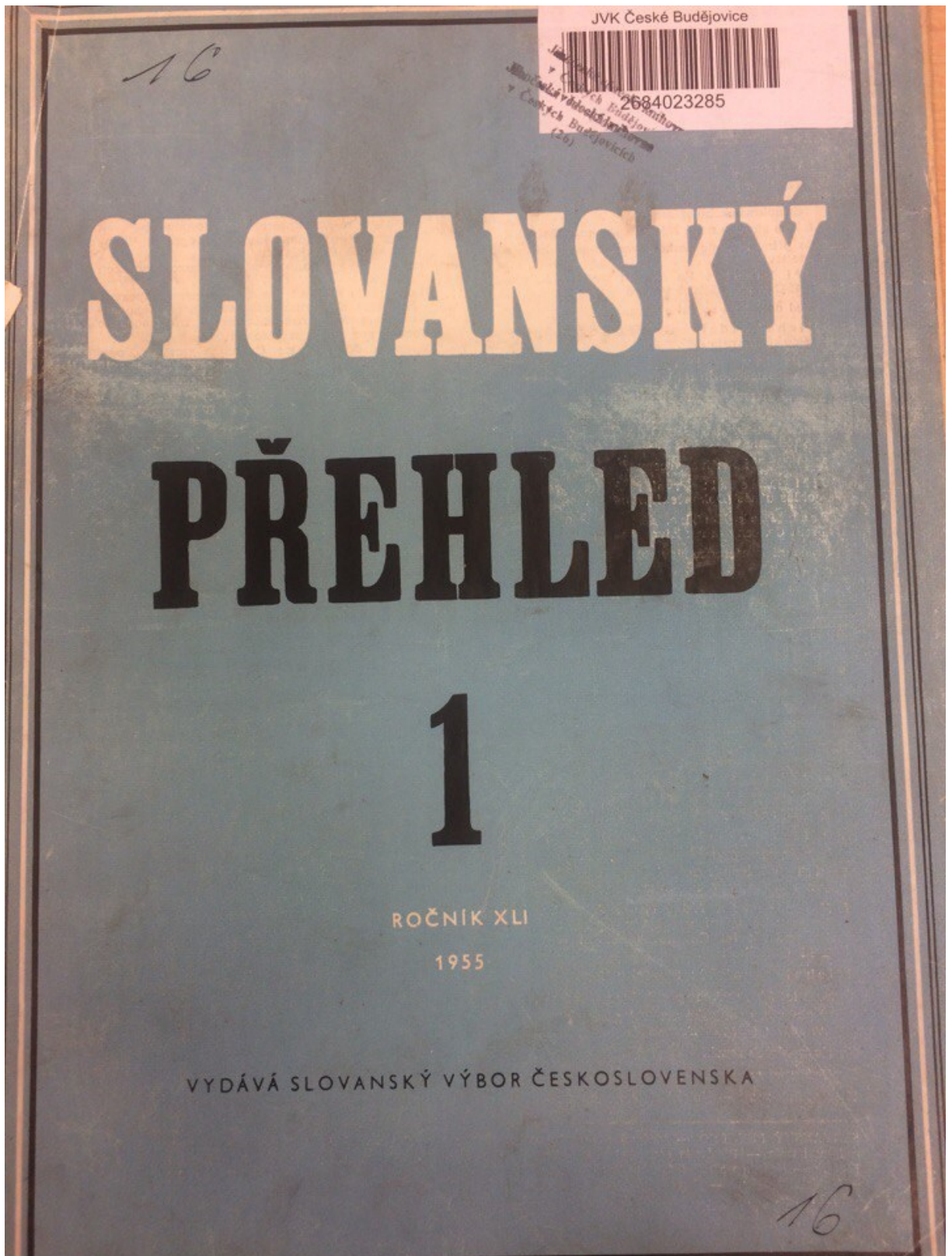
Пříloha III.

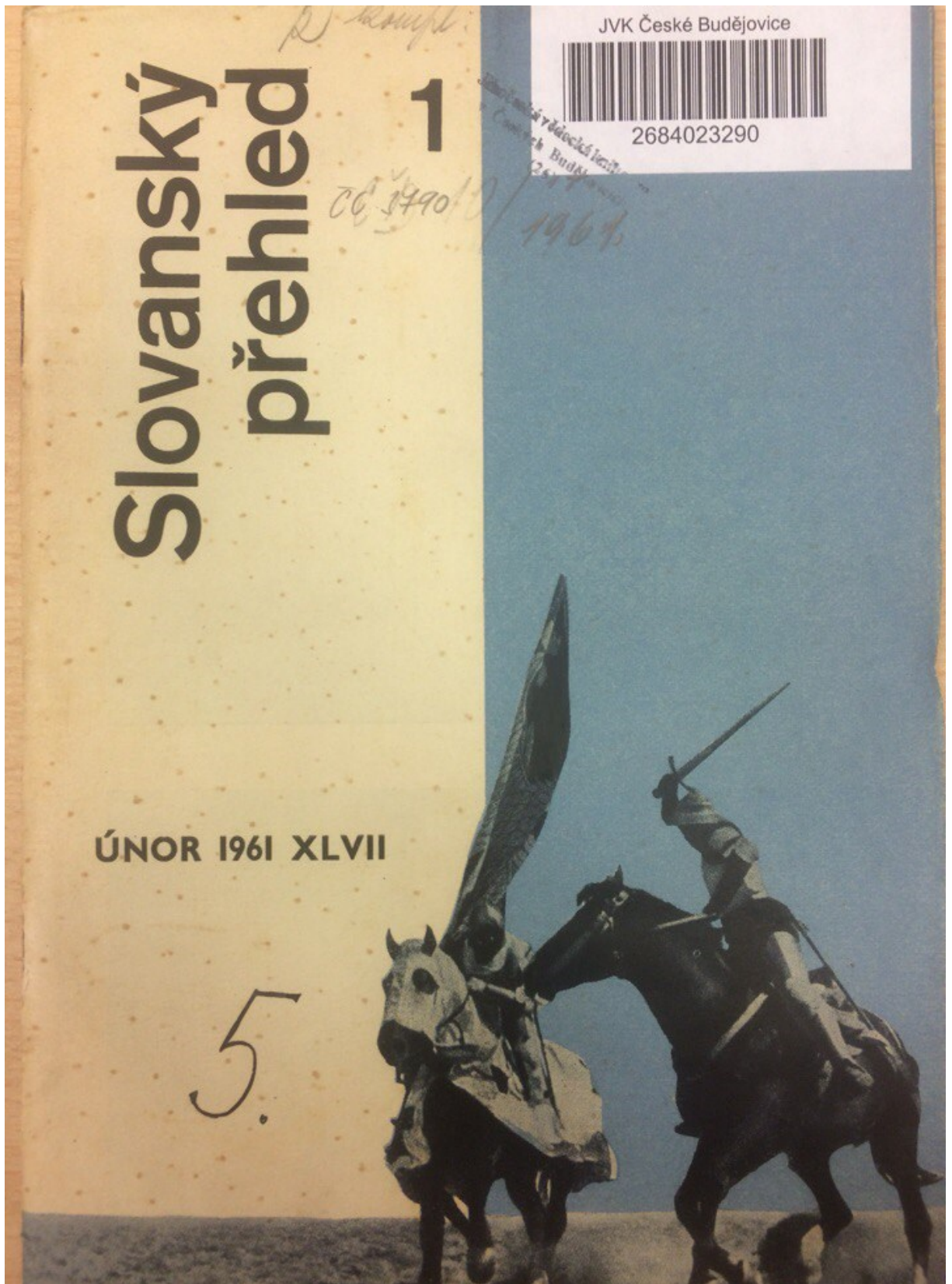

Příloha VII.

Příloha VII.

Česká vydání spisů Lva N. Tolstého

Probíráme-li se katalogy starých a nejstarších českých vydání ruských klasiků, překvapí nás na první pohled, oč poměrně později než jiní velcí — ba často i menší — spisovatelé se dočkal vydání v češtině Lev Tolstoj. Autor s tak svérázným talentem, který vytvořil již v posledním desetiletí nevolnického práva na Rusi tolik hluboce lidských a tak krásných děl, začal u nás knižně vycházet až počátkem osmdesátých let. A další zvláštnost: mezi prvními českými knihami Tolstého je »zkrácené vydání« *»Anny Kareninové«* (Šimáček, 1881). Ať už se román zdá nakladatelství neúnosně dlouhý nebo překlad obtížný a nákladný, po celých devět let — do vydání *»Anny Kareninové«* v Ruské knihovně v překladu Jaromíra Hrubého — se mohli čeští čtenáři seznámat s jedním z vrcholů světové krásné literatury z pouhého torsa.

Teprve Ottova Ruská knihovna znamenala obrat. Zasloužené postavila Lva Tolstého do čela svého edičního planu, hned za rok po svém založení přinesla prvé tři svazky jeho Spisů (rané povídky a trilogii), následujícího roku pokračovala *»Annou Kareninovou«* a postupně dalšími svazky, až roku 1908 dovršila Spisy čtyřmi díly *»Vojny a míru«* (svazky 48.—51. knihovny). Překlady v Ruské knihovně se dá rozhodně vytknout nesmírný nános ruskismů výrazových, frazeologických i syntaktických, takže je dnes jejich četba exkursi do překladatelského dávnověku. Přes tento nedostatek byla Ruská knihovna záslužným kulturním faktorem v boji humanitního genia ruské klasiky proti všem formám dekadence v literatuře, která si právě na rozhraní staletí osobovala právo kralovat vkusu i zájmům mladé generace čtenářské. Právě romány, povídky, hry i stati Tolstého se významně podílely na poznání carského Ruska s jeho otevřenými ranami a vředy. Tolstého umění ukazovalo skutečnou, nekaširovanou tvář vládnoucí vrstvy toho Ruska, v níž chtěl kramářovský směr české buržoazie vidět naši národní osvoboditelku.

Obliba, kterou si získaly *»Vojna a mír«*, *»Anna Kareninová«*, *»Vzkříšení«*, *»Kreutzerova sonáta«* i další drobnější spisovatelova díla, byla obrovská. Brzy po »objevení« Tolstého vydávající svazky jeho děl větší i malá nakladatelství v Praze, Brně, Plzni, Českých Budějovicích. Avšak nábožensky orientovaná část české veřejnosti vzdvihla si z Tolstého sobě blízkou stránku: jeho reformátorské úsilí, hledání pohody a klidu jednotlivcova svědomím uprostřed třídní společnosti. Tolstého v podstatě tragický myšlenkový krok zpět — od vědomého kritického pohledu na společnost ke chtěnímu, dychtivě touženému »zákonu božímu«, od kapitalismu zpět k patriarchálnímu křesťanství — byl vydáván za žádoucí program; měl obracet mysl čtenáře od vnějšího světa do vlast-

ního nitra, od návodu k odstranění zlořádů k ideálu sebezdokonalování, k zametání před vlastním prahem, k oné »revoluci srdcí«, pro níž tak horovali Masarykové i Křofáčové. I nakladatelství se přizpůsobila takto citěné politické potřebě, a tak vedle nového velkého vydání Spisů u Vilimků (ve 24. svazcích, v letech 1909—1929) a téměř současného vydání hlavních čtyř románů v *»Melantrichově knižnici«* je vydáván nepoměrně velký počet svazků zaměřených na povídky a stati nábožensko-filosofické, na vlastní tolstovštinu. Zvláště výrazně se podtržení nábožensky reformních myšlenek Tolstého projevilo v tolstovských a vůbec filosofických publikacích nakladatelství Jana Laichtra.

Násilnou přestávku ve vydávání Lva Tolstého u nás znamená okupace. Po ní došlo k jednotlivým separátním vydáním románů, zejména *»Anny Kareninové«* v překladu Petra Kříčky (Slovanské nakladatelství) a *»Vojny a míru«* (Naše vojsko) ve čtyřech dílech, které přeložili J. Mareš, L. Durdíková, V. Koenig a B. Ilek (až na Marešův překlad I. dílu vesměs překlady předválečné). Nakladatelství *»Práce«* sáhlo při vydání *»Vzkříšení«* roku 1951 znovu po Horově překladu z roku 1930. Dvousvazkový výbor drobnějších prací vyšel ve svobodovské knižnici *»Klasikové«*. To byly nejvýznamnější tolstovské edice před typisací nakladatelství.

Před Státním nakladatelstvím krásné literatury, hudby a umění, které přistouplilo k novému vydání Spisů L. N. Tolstého v roce 1954, stojí úkol vydat největšího klasika ruské realistické literatury XIX. stol. v lepších, a především — pokud jde o vícesvazková díla — ucelených, umělecky jednotlých překladech. Za řízení Julia Dolanského vyšly zatím svazky 2. a 3., první svazek *»Dětství — Chlapectví — Jinošství«* — vyjde počátkem roku 1956. Editor rozvrhl Spisy do osmácti svazků; v nejbližších letech z nich vyjdou hlavní románová díla, a to nejen *»Vojna a mír«*, nýbrž i *»Anna Kareninová«* a *»Vzkříšení«* v nových překladech, která nahradí péce jen zastaralé translace Kříčkovu a Horovu. Použito bylo Mathešiova překladu *»Kozáků«* a Peňásova překladu trilogie. Přednost trvalé hodnoty je v tomto vydání doprovod každého svazku kritickým výkladem editorovým. Dílčí studie k zatím vydaným a připravěným svazkům v sobě šťastně slučují přísnou odbornost se skutečnou přístupností pro široké vrstvy čtenářské. Tak se rodí dosud nejlepší čtenářské vydání Spisů Tolstého u nás, vydání, které neopomine Tolstého historického idealistu a utopistu, ale náležitě vyzvedne obrovské hodnoty nedostížného umění velkého mistra ruského a světového písemnictví.

JIRÍ ZAPLETAL

Sjezd Svazu jugoslávských spisovatelů

Ve starobylém makedonském městě Ohridu se konal ve dnech 15.—18. září t. r. IV. sjezd Svazu jugoslávských spisovatelů. Hlavní referát na thema *»Deset let jugoslávské literatury«* pronesl přední srbský literární historik a kritik Milan Bogdanović. Hovořil o základních tendencích v rozvoji jugoslávské literatury, jež se opírá především o realistické tradice, vytvořené předválečnými, pokrokově orientovanými spisovateli, v níž jsou však podle jeho slov zastoupeny i jiné literární směry. Mezi literárními žánry se v posledních letech uplatňuje hlavně román, který stojí v pořadí zájmu. V Jugoslávii bylo v uplynulém desetiletí vydáno na 150 románů a přes 300 sbírek pověstí a povídek, jež svou uměleckou hodnotou — jak v sjezdovém referátu uvedl M. Bogdanović — převyšují značně díla předválečného období. Charvátský kritik a úspěšný dramatický spisovatel Marian Matković v dalším referátu hodnotil

úspěchy i potíže nové jugoslávské dramatické tvorby. Uvedl, že válka a jugoslávská revoluce jsou ještě dnes převládajícími motivy této tvorby, z níž dramata Božiče, Bora, Miheličové, Potrče, Djokoviče a jiných patří k nejsilnějším jugoslávským divadelním výtvorům. Jugoslávští autoři se však ve svých dílech vyrovnávají i se soudobými problémy a tak dramatická tvorba je bohatá a rozmanitá. Makedonský kritik Dimitar Mítrev promluvil o desetiletí mladé makedonské literatury. V referátu o dětské literatuře pak zhodnotila Mira Alečkovičova snahu jugoslávských spisovatelů vychovat mladé pokolení v duchu vymoženosti národní revoluce, v duchu vřelého a obětavého vlastenectví. Předsedou Svazu jugoslávských spisovatelů, v němž je nyní organizováno 417 prosaiků, básníků a kritiků, byl zvolen známý slovinský kritik a literát Josip Vidmar a generálním tajemníkem srbský spisovatel a básník Alexandar Vučo.

-j-

VELIKÝ RUSKÝ BÁSNÍK

A. ŽUKOV

Puškin nazývali jeho současníci sluncem ruské poesie. „Byl nejen velkým ruským básníkem své doby, nýbrž i velkým básníkem všech národů a všech století... jeho sláva je světová,“ nadšeně psal o Puškinovi Bělinskij.

Puškin si vysoce cenil i Karel Marx, který četl jeho verše v ruském originálu. Lenin Puškina vřele miloval a často se k němu vracel, a Stalin ho zařadil mezi velikány, kteří jsou hrдостí a slávou ruského národa.

Puškin vešel do literatury zároveň s vlnou ruského revolučního hnutí děkabristů, jemuž předcházela Vlastenecká válka roku 1812. Jako opravdový vlastenec, velebící svobodu byl Puškin nejen „přítelem, bratrem, soudruhem“, ale i básníkem děkabristů. Díla, jež vytvořil byla lidu blízká, potřebná a srozumitelná. Stal se největším národním básníkem, zakladatelem ruského spisovného jazyka a nové ruské literatury.

První Puškinova báseň se objevila v tisku roku 1814, kdy bylo básníkovi sotva 15 let. Již za svých studií na lyceu se Puškin zařadil mezi nejlepší tehdejší ruské básníky. Učil se od mnoha svých předchůdců, hlavně však od Fonvizina, Radiščeva a Krylova, nositelů nejpokrokovějších myšlenek své doby.

Ve svých prvních básních vystupuje Puškin už jako hněvný žalobce otroctví a útlaku. V básních „Volnost“ a „Vesnice“, které napsal několik málo let po dokončení lycea, objevuje se s nebyvalou uměleckou výrazností a silou Radiščevovo thema, boj se samoděržavím a nevolnictvím. Puškinovy verše jsou proniknuty nenávisť ke „zločinným samovládcům“ na trůně a k „svévolnému panstvu“, jeho „verše o svobodě“, zejména pak jeho nadšená báseň „Čaadajevovi“ je plna plamenného revolučního vlastenectví a pevné víry ve vítězství „svaté volnosti“.

V plné nádheře, nevidané doposud v ruské poesii zazněl podivuhodný Puškinův verš v „Ruslanovi a Ludmile“. Zde po prvé zavádí Puškin do ruského básnického jazyka živou lidovou řeč a poté formuluje svou výzvu, v níž tvrdí, že správné a čisté ruštině je nutno se učit u prostého lidu, nikoli v panských salonech.

V dalších svých dílech Puškin opouští půdu

neskutečného pohádkového folkloru a zaměňuje ji reálnou ruskou skutečností, s kterou se stále pevněji sžívá. Báseň „Kavkazský zajatec“, jejímž základním problémem je v té době velmi aktuální otázka poměru jedince ke společnosti, vyvolává nadšení čtenářů a má bezpočet napodobenin. Puškin se stává uznávaným zakladatelem ruské literatury. Kritikové, poklonující před západem se snaží snížit velikost ruského genia a nazývají ho „severním Byronem“.

Avšak již V. G. Bělinskij se ostře ohrazoval proti tomuto srovnání: „Puškina... srovnávali s Byronem,“ psal. „Již nejednou jsme upozorňovali na to, že takové srovnání je více než lživé, neboť je těžko najít dva básníky, tak protikladné svou povahou a proto i pathosem své poesie, jako Byron a Puškin.“ A. I. Hercen odůvodňoval příčinu tohoto protikladu takto: „Puškin znal všechnu bídu civilisovaného člověka, ale měl víru v budoucnost, kterou člověk ze západu již ztratil.“

Ve své další tvorbě zaujímá Puškin stále kritičtější postoj k romantické tvorbě Byronově, vzdálené reálného života, vedoucí k individualistickému osamocení. Zcela jasně je to řečeno již v poslední Puškinově básni romantického

Vzpomínáme na Dostojevského

JULIUS DOLANSKÝ

Světové hnutí za mír má také v minulosti všech národů řadu velikánů, kteří vyjadřovali věčnou touhu lidstva po míru a přátelství. Jsme šťastni, že z rozhodnutí Světové rady míru vzpomínáme rok co rok na celém světě mezi těmito bojovníky za mír také na vynikající představitele slovanských literatur. Po Gogolovi, Čechovovi a Mickiewiczovi přichází letos na řadu geniální ruský spisovatel Fjodor Michajlovič Dostojevskij (1821—1881): Počátkem února (9. II.) uplyne tři čtvrtě století od jeho smrti a v listopadu (11. XI.) sto třicet pět let od jeho narození.

Obě jubilea nás vybízejí, abychom se znovu zamysleli nad jeho památkou. Veliký spisovatel ruské země patřil a patří k nejoblíbenějším i daleko za hranicemi ruské kultury. Jeho díla se čtou, studují a vydávají po celém světě. Mnohokrát vyšla také v českých a slovenských překladech. Čím je nám jeho odkaz dnes?

Ne nadarmo navrhol už Vladimír Iljič Lenin brzy po Veliké říjnové socialistické revoluci — v srpnu 1918, aby Dostojevskému byl postaven pomník jako jednomu z těch spisovatelů a básníků, kteří byli zároveň »velkými činiteli socialismu, revoluce a podobně«. Maxim Gorkij nazýval Dostojevského »nemocným svědomím ruského národa«. Když vzpomínal na těžké poměry, v nichž Dostojevskij žil, napsal o něm ve své »Historii ruské literatury«: »Musel se objevit člověk, který by ztělesnil ve své duši památku na

všechny ty lidské muky a zobrazil tuto strašnou památku — tím člověkem byl Dostojevskij.«

Zajisté. Nesmrtelná genialita Dostojevského je v tom, jak věrně zobrazil svou dobu, onen strašný rozvrat měšťácké společnosti na jejím přechodu od feudalismu ke kapitalismu v Rusku. Stal se jejím »nemocným svědomím«. A je dodnes nemocným svědomím celého kapitalistického světa, který vidí v jeho díle zrcadlo podobně rozvrácených poměrů, v jakých se zmitá i dnes buržoasní společnost Západu. Tím, že za tisíce a miliony »urazených a ponížených« vykořisťovatelským řádem pronesl plamenná slova obžaloby, pomohl osvětlovat pravdu. Octl se tak skutečně mezi »velkými činiteli socialismu a revoluce«, i když sám chtěl proti socialismu a revoluci bojovat křesťanským evangeliem.

Není třeba připomínat znovu podrobněji život a dílo Dostojevského. Obojí je u nás příliš známé. Sedesát let jeho životní dráhy uvnitř 19. věku bylo těsně spjato s bouřlivým vývojem Ruska tehdejší doby. Už to, že se narodil jako syn nemocničního lékaře, že vyrůstal v budově nemocnice pro chudé a že po celé mládí viděl kolem sebe tolik nemocí a bídy, dávalo jeho pohledu na svět základní tón. I sám byl postižen od dětství těžkou chorobou — padoucností, a často trpěl jejími záchvaty. Radosti mu nepřidala ani předčasná smrt obou rodičů: matku ztratil v šestnácti letech, za dva roky potom mu ublíl nevolníci otec. Na otcovo přání odešel studovat spolu se starším bratrem Michajlem inženýrskou školu do Petrohradu. Ale sotva jí dokončil a působil rok v inženýrském sboru, dal se pensionovat, aby se věnoval cele literatuře.

Přilnul tehdy na čas k pokrokovým myšlenkám utopického socialismu. Temná noc mikulášovské reakce drtila od nešťastného děkrabistického povstání kdekoho. Na všech stranách se cítilo, že je potřeba odstranit zvláště nejhorší zlo, kruté nevolnictví. Také mladý Dostojevskij se účastnil aspoň jako tichý divák práce tajných revolučních kroužků, které se scházely u revolucionáře Petraševského. Společně s přáteli byl zatčen, uvězněn a odsouzen k trestu smrti. Bylo mu tehdy dvacet osm let. Teprve na popravě, těsně před zastřelením, dostal »milost«. Poslali ho do vyhnanství na Sibiř. Téměř deset let prožil v káznici a jako prostý voják u sibiřského pěšího pluku. Když se směl konečně vrátit, vstupoval znovu do života jako člověk zlomený na duchu i na těle. Zbývalo mu ještě dvacet let na literární práci. Co napsal, je dlouhá řada žalob a stesků na ukrutný věk vlády cara Alexandra II.

Přímo se zimničným chvatem tvořil Dostojevskij jedno dílo za druhým. Ve všech se odráží zachmuřený a pesimistický pohled na současné poměry. Jestliže ve svých prvních drobnějších povídkách před vyhnanstvím na Sibiř si všiml trudného života chudých lidí, jejich bídy, strádání a zmařených snů, jak je poznal ve ztemnělých uličkách a zákoutích Petrohradu, jeho romány a povídky po návratu ze Sibiře se snažily upozorňovat na veřejné otázky širšího dosahu. V »Zápiscích z mrtvého domu« vylíčil nejenom své dojmy ze sibiřské káznice. Podrobil v nich zároveň ostré kritice trestanecký systém carského Ruska. Ukázal, jak káznice lidí nenapravuje, ale ještě více kazí. Nelidskými tělesnými tresty a nesmyslným tý-

Fjodor Michajlovič Dostojevskij

Příloha XI.

Příloha XII.

